

Барилга, хот байгуулалтын сайдын
2019 оны 02 дугаар сарын 22-ны өдрийн
34 тоот тушаалын нэгдүгээр хавсралт

БЭЛЧЭЭРИЙН ГАЗРЫН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ЧАНАРЫН УЛСЫН ХЯНАН БАТАЛГААНЫ АЖЛЫН АРГАЧИЛСАН ЗААВАР

Гарчиг	4
НЭГ. НИЙТЛЭГ ҮНДЭСЛЭЛ	4
Ажлын үе шат ба ажилбарууд	4
1.БЭЛТГЭЛ АЖИЛ	7
1.1.Мадзэлэл цуглуулах	7
1.2.Нэгж талбар	9
1.3.Агаар, сансрын зураг ашиглах	11
1.4.Ажлын зураг	11
1.5.Мониторингийн цэг	12
1.6.Бичиглэлийн цэг	13
1.7.Бэлтгэл ажлын тайлангийн агуулга	13
1.8.Бэлтгэл ажлын захиалагчийн хяналт	15
ХОЁР.ХЭЭРИЙН СУДАЛГАА	15
2.1.Ярилцлагын судалгаа	15
2.2.Хянан баталгааны үзүүлэлтийг төдорхойлох	16
2.3. Бэлчээрийн дэржил	17
2.4. Бэлчээрийн газрын гадаргын төрх байшлын верчлэлт	22
2.5.Бэлчээрийн газрын гадаргын ба хөрсний босирдол	25
2.6.Хээрийн ажлын тайлангийн агуулга	25
2.7 Хээрийн ажлын захиалагчийн хяналт	26
ТУРАВ. МАТЕРИАЛ БОЛОВСРУУЛАЛТЫН АЖИЛ	27
3.1.Үндсэн үзүүлэлт	27
3.2 Нэлээвлийн үзүүлэлт	28
3.3 Хянан баталгааны ажлын үндсэн мэдээллийг Боловсруулах	29
3.4.Өмнө хийсэн хянан баталгааны үр дүнтэй харьцуулах	35
3.5.Мониторингийн цэгийн хувийн хэрэг бүрдүүлэх	36
3.6.Хянан баталгааны дүгнэлт бичих	36
3.7.Хянан баталгааны акт бичих	36

3.8. Нэгж талбарын сүлжээний зураг Боловсруулах.....	36
3.8.1 Зураглах.....	36
3.8.2 Хүснэгтэн мэдээлэл оруулах	36
3.8.3 Зургийн эх бэлтгэх.....	37
3.8.4 Зураг хэвлэх	39
3.9.Хяна- баталгааны ажлын тайлан	40
Тайлан бичих.....	40
Тоон файлыг хуулбарлах	42
3.10. Ажлын үз дүнг шалгах, хүлээн авах	43

Хавсралтууд:

Хавсралт 1. Монгол орны бэлчээр, хадлангийн ангилаа ба өнгөний код

Хавсралт 2. Гэрбетанийн бичиглэлийн маягт

Хавсралт 3. Монгол орны хөрсний нэршил ба код

Хавсралт 4. Хөрсний бичиглэлийн маягт

Хавсралт 5. Хөрсний код бичих зааварчилгаа

Хавсралт 6. Хөрсний маршрутын судалгааны бичилэл

Хавсралт 7. Мониторингийн цэгийн хувийн хэрэг

Хавсралт 8. Бэлчээрийн газрын төлөв байдал чанзрын улсын хянан баталгааны дүгнэлт

Хавсралт 9. Өмнөх хянан баталгааны үр дүнтэй харьцуулэх

Хавсралт 10. Ажлын даалгаварын загвар

Хавсралт 11. Ажлын даалгавар бичих заавар

Хавсралт 12. Баталгааны хуудасны загвар

Хавсралт 13. Шаардлагатай стандартын жагсаалт:

1. Монгол улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгарийн нэгжийн код
MNS5641-0-2006 2х,
MNS5641-1-2006 6х,
MNS5641-2-2006 34х,
MNS5641-3-2006 47х
2. Бэлчээрийн газрын хөрсний элэгдэл эзэрэл, ургамлын талхлагдлыг тогтоосх еренхий шаардлага, MNS 5546:2005
3. Хөрс.Хөрсний агрс-химийн үзүүлэлтийг тодорхойлох. MNS 3310:1991.
4. Байгаль хамгаалал Хөрс. Шинжилгээний дээж авахад тавигдах еренхий шаардлагууд. MNS3298-1990
5. Хөрс. Дээж авах, савлах, тэзвэрлэх, хадгалах журам. MNS 2305:1994
6. Хөрсний нийт азот тодорхойлох арга. MNS3242-1989

7. Хөрс.Хедэлгүүнт фосфор, калийг тодорхойлох Мачитын арга. MNS4006-1987
6. Хөрсний чанар. pH тодорхойлох. MNSISO10390-2001
9. Байгаль орчны бохирдсл, бохирдлын хянант ба хамгаалалт. Агаар, хөрсөн дэх пестицидийн үлдэгдлийн зөвшөөрөгдх дээд хэмжээ. MNS 6147:2010
10. Хөрсний чанар. Хөрс бохирдуулагч бодис, злементүүдийн зөвшөөрөгдх дээд хэмжээ. MNS5850:2008
11. Хөрсний чанар. Органик хлорт пестицид ба полихлорт бифенилийн агууламжийг электрон баригч детектор бүхий хийн хроматографиар тодорхойлох арга. MNS ISO 10382-2012
12. Soil quality -Determination of content of hydrocarbon in the range c10-C40 by gas chromatography аргаар тодорхойлох. ISO 16703:2004
13. Ариун լээрийн байдлын үзүүлэлтийн нэр төрөл. MNS3985-87
14. Байр зүйн болон дээсгэр зургийн загвар сан, таних тэмдэг. Масштаб 1:500, 1:1000, 1:2000, 1:5000. MNS 6702:2017
15. Байр зүйн зургийн загвар сан, таних тэмдэг. Масштаб 1:25000, 1:50000, 1:100000. MNS 6703:2017
16. Мета ёгөгдлийн стандарт. MNS 5774

Ашигласан материал

1. Газрын бодлогын хүрээлэн, "Монгол орны бэлчээр, хадлангийн ангилаа", 1992
2. П.Мягмарцэрэн "Газрын төлөв байдлын мониторинг", 2005 он
3. Ц.Бадам "Монгол орны хөрсний нэршил ба код", 2006 он
4. Ц.Бадам, Хөрсний код бичих зааварчилгаа, 2006 он
5. Х.Батнаран, "Монгол орны хадлан бэлчээр, таримал ургамалд хенеэл учруулдаг царцаа", 2015 он
6. Ундармаа, "Монгол орны бэлчээр хадлангийн ангилааны өнгөний код", 2018 он

НЭГ. НИЙТЛЭГ ҮНДЭСЛЭЛ

- Газрын тухай хуульд заасны дагуу газрын төлөв байдал, чанарын улсын хянан баталгаа нь газрыг үр ашигтай, зохистой ашиглах, хамгаалах үйл ажиллагваанд төрийн хяналтыг тасралтгүй хэрэгжүүлэх зорилгоор газрын төлөв байдал, чанарын тогтвортой, гол үзүүлэлтүүдийг хууль тогтоомжид загсан хугацаанд давтан тодорхойгж улсын хяналтад авсан анхны үзүүлэлтүүдтэй харьцуулан дүгнэлт гаргахад сршино.
- Газрын төлөв байдал, чанарын улсын хянан баталгааг эрх бүхий мэргэжлийн байгууллага хийж, дүгнэлт гаргах бөгөөд газрын нэгдмэл сангийн бүх ангилалын газрыг 5 жилд нэг удаа газрын төлөв байдал, чанарын улсын хянан баталгаанд заавал хамруулж байхаар заасан байдал.
- Бэлчээрийн газрын төлөв байдал, чанарын хянан баталгааны ажлын зорилго нь бэлчээрийн газрын хөрс, үргамалжилтын төлөв байдал, шинж чанарыг тодорхой үзүүлэлтүүдээр гаргах, бэлчээрт гарсан өөрчлөлтийг тодорхойлж, зураглан, дүгнэлт гаргах явдал юм.
- Энэ аргачилсан зааврын зорилго нь бэлчээрийн газрын төлөв байдал, чанарын улсын хянан баталгааны ажлыг гүйцэтгэх, гүйцэтгэлд хяналт тавих, газрын төлөв байдал, чанарт гарсан өөрчлөлтийг тодорхойлох, дүн шинжилгээ хийх, тайлан бичиж дүгнэлт, зөвлөмж боловсруулах, хянан баталгааны мэдээллийн сан байгуулах ажлыг нэгдсэн аргачлалаар хангахад оршино.
- Бэлчээрийн газрын төлөв байдал, чанарын хянан баталгааны ажлыг 3 үе шаттай гүйцэтгэх бөгөөд бэлтгэл, хээрийн судалгаа, материал боловсруулалтын үе шатуудаас бүрдэнэ. Ажлын үе шат, хийх ажилбаруудыг дараах хүснэгтээр тойм байдлаар үзүүлэв.

Ажлын үе шат ба ажилбарууд

Хүснэгт 1

1. Бэлтгэл ажлын үе шат

1.1 Мэдээллийг цуглуулах, боловсруулах

1	Байгаль-нутаг дэвсгэрийн нэхцэл, (физик-газарзүй, газрын тадарга, хөрс, уур амьсгал, үргамалжлын тархацургамалжлын тархал, худаг уст цэгийн байрлал, тэдгээрийн хүчин чадал), бэлчээрийн тэжээлийн нөөц, бэлчээр ашиглалтын судалгааны мэдээ, мэдээллийг цуглуулах;
2	Нийгэм-эдийн засгийн суурь нэхцлийн судалгааны хүрээнд бэлчээрийн талаар төрөвс болон орон нутагт хэрэгжүүлж буй бодлого чиглэл, цаашдын зорилтын талаар судалж тодруулах;
3	Урьд онуудад хийгдсэн хянан баталгааны нэгж талбарын сүлжээний зургийн үргамалжилт, төрх байдлыг судлан дүгнэлт хийж ажлын зэрэглэл тодорхойлох
4	Бэлчээрийн чиглэлээр гадаад, дотоодын эрдэм шинжилгээний байгууллага, тэслүүдийн хийсан судалгааны ажлын мэдээллийг цуглуулж байршилаар нь ажлын зурагт оруулах

1.2. Ургамалжлын хээрийн судалгааны ажлын зураг зохиох

1	Судалгаанд хамрагдаж буй аймаг, сумдын хилийн цэсийг шалгах
2	Газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын архиваас 1:100000 масштабтай тоон байр зүйн зураг бэлтгэх
3	Хянан баталгааны ажил хийхээс 4-5 жилийн емнөх үүлгүй, 7-9 саруудад авсан хиймэл дагуулын зураг эсвэл тодорхой хугацааны агаарын зурагт боловсруулалт хийх
4	Өмнөх хянан баталгааны зурагт харуулсан сөөгжилт, чулуужилт, намагжилт, довон, доройтол, элсний нүүлт, автогений болон технологийн нэлээ болон бусад шаардлагатай мэдээллийг агаар сансрын зурагт мэдээллээр тодотгон харьцуулалт хийж, зурагт оруулах
5	Хортон мэрэгчид, паразит өвчний тархалтын талаарх мэдээллийг холбогдох газруудаас авч байршилаар нь ажлын зурагт оруулах
6	Өмнөх зурагт тэмдэглэгдсэн мониторингийн цэгүүдийг ажлын зурагт оруулах
7	Газрын нэгдмэл сангийн 1:100000 масштабын зурган болон тоон мэдээллээс улирлын бэлчээрийн хил зааг, өвөлжөө, хаваржaa, алслагдсан, ашиглалтгүй бэлчээрийн байршилыг ажлын зурагт оруулах
8	Мэдээллийг нэгтгэн ургамалжлын хээрийн судалгааны зургийг 1:100000 масштабаар бэлтгэн судалгааны маршрутыг солбицолжуулах

1.3 Хөрсний хээрийн судалгааны зураг зохиох

1	Урьд хийгдсэн хөсний судалгааны материал, зургийг цуглуулан хянан баталгааны зурагтай давхцуулан хөрсний тодорхойлолт, төрх байдлын өөрчлөлтийг судлах
2	Хиймэл дагуулын мэдээллээс ялсан хөрстэй бслон элс хуримтлагдсан газар, усны эзэгдэл эвдрэлтэй газрын байршилыг тодруулан хөрсний зурагтай тулгаж, зураг байхгүй мэдээллийг оруулах
3	Өмнөх хянан баталгаагаар мониторингийн цэг сонгосон газруудын байршилыг зурагт оруулж, хөрсний нэршил, тархалтын хүрээг тодруулан зурах
4	Мэдээллийг нэгтгэн хөрсний хээрийн судалгааны зургийг 1:100000 масштабаар бэлтгэн судалгааны маршрутыг солбицолжуулах

1.4. Удирдлага-зохион байгуулалтын ажил

1	Хээрийн судалгааны зургийг үндэслэн хөрс, ургамалжлын тодруулгын судалгааны удирдамж боловсруулан зөвлөгөө, заавар, аргачлалаар хангах
2	Мэдээллийг нэгтгэн хөрсний хээрийн судалгааны зургийг 1:100000 масштабаар бэлтгэн судалгааны маршрутыг солбицолжуулах

2.Хээрийн судалгааны үе шат

2.1. Ургамалжлын хээрийн судалгаа

1	Бэлчээрийн ургамалжлын болон ургамалжлын тархацын төрх байдал (сөөгжилт, чулуужилт, намагжилт, довон, доройтол, элсний нүүлт ба хуримтлал)-ын
---	---

	судалгааг хийж, хил заагийг зурагт оруулах
2	Газрын гадаргын төрх байдлын ажиглалт хийж, хүчтэй, дунд талхлагдсан гэсэн ангилаалд орсоон талбаруудын хүрээ, шалтгаан нөхцлийг судлах
3	Хог болон хөнөөлтэй, хортой ургамал, ховор ургамлын тархалт, ургацад эзлэх хувийг тодорхойлох
4	Автогенийн налгөөлэлд орсон газрын хил заагийг зурагт оруулах
5	Техногений нөлөөлэлд орсон газрын хил зааг, уурхайн овсолго, цооногийн байршлыг зурагт оруулах
6	Гадаргын болон гүний усашиглалтын байдлыг судлан байршлыг зураглах
7	Хоотон мэрэгчдийн тархалтыг тогтоож зурагт оцуулах
8	Халдварт ба паразит өвчний эх үүсвэр бүхий газрын байршлыг тогтоож зурагт оруулах
9	Мониторингийн цэг суулгах.
2.2. Хөрсний тодруулалтын судалгаа	
1	1:100000-ны масштабын зураглалын нарийвчлалыг хангах, хөрсний тодотгох судалгаа явуулж, хөрсний дээж авах
2	Хөсний элэгдэл, эвдрэпийн зэргийг тодорхойлж зураглах
2.3. Газар ашиглалтын тодруулах судалгаа	
1	Газар ашиглалтын өөрчлөлтийг солбицолжуулан ашиглалтын зориулалтаар жагсаалт хөтлөх
3. Материал боловсруулалтын үе шат	
3.1 Хянан баталгааны нэгж талбарын сүлжээний зургийг боловсруулах	
1	Хээрийн судалгааны зурагт оруулсан бэлчээрийн ургамалжлын тархалтын хүрээ шугмыг тодруулах, өөрчлэн зураглах, бэлчээрийн индекс тавих, төлөв байдлын нөлөөллийн үзүүлэлт, дааж авсан болон мониторингийн цэг, нэлөөллийн үзүүлэлтүүдийг зурагт оруулах
2	Хээрийн судалгааны тодруулалтын дагуу бэлчээсийн тархалтын хил заагийг агаар сансрын зургийн мэдээллээр тодотгох
3	Зургийн топологи алдааг засварлах
4	Бэлчээрийн ургамалжлын код тавьж, нэгж талбаруудын арибуут мэдээллийг үүсгэх
3.2. Тайллан боловсруулах	
1	Ургацын дээжийг жигнэх, задлан шинжилгээнд өгэх
2	Бэлчээрийн хянан баталгааны нэгж талбарын сүлжээний зургийн тайлбар хүснэгтийг боловсруулах
3	Бэлчээрийн тэжээгийн неөц, даац, багтаамжыг тооцож бэлчээрийн хүрэлцээ

	гаргах
4	Балчээрийн газрын төлөв байдал чанарын хянан баталгааны ажлын тайлан бичих
5	Бэлчээрийн хянан баталгааны нэгж талбарын дүгнэлт (паспорт) бичих
3.3. Хөрсний зураг ба материал боловсруулах	
1	Хөрсний дээжийг задлан шинжилгээнд өгөх
2	Мониторингийн цэг орчмын хөрсний зураглал боловсруулж хувийн хэрэг хетлэх, 1:100000-ны масштабтай хөрсний элзэдэл эвдрэлийн зэргийг тогтоосон зураг гаргаж хянан баталгааны нэгж талбарын сүлжээний зурагт оруулах
3	Хөрсөн бүрхэвч, хөрсний шинж чанар, түүний өөрчлөлтийн талаар тайлан бичиж бэлчээрийн хянан баталгааны тайланд оруулах
3.4. Газар ашиглалтын судалгааны материалыг боловсруулах	
1	Газар ашиглалтын байдлыг зурагт оруулж газрын нэгдмэл сангийн ангилалын кодоор ангилах
2	Бэлчээр, хадлангийн газрын ашиглалтад тавигдах, үндсэн болон тусгай шаардлагыг тогтоож үүрэгжүүлэх.
3.5. Ажлыг хянуулах, хүлээлгэн өгөх	
1	Хянан баталгааны ажлыг захиалагч байгууллагад шалгуулах
2	Захиалагчаас шалгалт хийж холбогдох засварыг хийх
3	Захиалагч байгууллагын хурлаар хэлэлцүүлж, дүгнэлт гаргуулах
4	Бэлчээрийн газрын төлөв байдал, чанарын хянан баталгааны зургийг хэвлэх, хүлээлгэн өгөх

1. БЭЛТГЭЛ АЖИЛ

1.1. Мэдээлэл цуглуулах

1. Төрөөс болон орон нутагт хэрэгжүүлж буй хүрээлэн буй орчныг хамгаалах болон бэлчээрийн газрын талаарх бодлого, шийдвэрийн баримт бичигт тусгагдсан цаашдын зорилтын талаар судалж тодруулна. Тухайн орон нутгийн газар ашиглалт, эзэмшилтэй холбоотой эрх зүйн акт, баримтын бүрдэлт, ашиглалт хамгаалалтын онцлогийг судлан, мэдээллийг нэгтгэнэ.
2. Хөрс, ургамалжлын тархац, түүний онцлогтой холбогдох судалгаа шинжилгээний материалтай танилцааж тэмдэглэл хөтөлнэ.
3. Бэлчээртэй холбоотой статистик мэдээ (малын тоо, усан хангамж, жилийн дундаж ургац), газрын нэгдмэл сангийн тайлан, бусад шаардлагатай тоо баримт, өвөл, хавьрын бэлчээрийн хил зааг, гэрээгээр ашиглуулсан бэлчээрийн хил зааг, малчдын бүлгийн болон өвөлжее хаваржааны байршлыг нэгж талбарын зурагтай давхцуулна.

4. Өмнөх хянан баталгаа хийгдсэнээс хойших байгаль, цаг уурын өөрчлөлтийн мэдээллийг цуглуулж, дүн шинжилгээ хийж, ажлын зурагт оруулна.
5. Өмнө хийгдсэн бэлчээр, хадганийн судалгаа, хянан баталгааны ажлын мэдээллүүдийг харьцуулан судалж, урьдчилсан байдлаар үнэлэлт дүгнэлт өгнө.
6. Гадаад, дотоодын эрдэм шинжилгээний байгууллага, төслийн хүрээнд тухайн нутаг дэвсгэрт бэлчээртэй холбоотой хийгдсэн судалгааны ажлын тайлан, зургийг харьцуулан дүн шинжилгээ хийж, ажлын зурагт оруулна.
7. Нэн ховор, ховор болон тэжээлийн ач холбогдолтой ургамал байгаа эсэх талаар холбогдох байгууллагуудаас мэдээлэл авч, ажлын зурагт оруулна.
8. Агаар, сансрын зургаас ургамалжлын тархац, хөрсөн бүрхэвчийн төлев байдал, элс хуримтлагдсан газар, усны элэгдэл сэвдрэлтэй газар, авто зам гарсан газар, газрын гадаргын механик өөрчлөлт, уул уүсхай, физик-геологийн үйл язц үзэгдлийн тархалт, гадаргын усны байршлыг ажлын зурагт оруулна.
9. Нэгж талбар дотор, гадны нэлвэгвөр үүсч бий болсон хөрсний элэгдэл, эвдрэл, зулгаралт, газрын гадаргуугийн өөрчлөлт, бохирдолт, уурхайн овооцлоо, цооног болон ургамлан нэмрэгийн талхлагдал зэрэг гадны хүчин зүйлийн нэлвэлэл, физик-геологийн үйл явц, үзэгдлийн байршлыг ажлын зурагт тэмдэглэсэн байна.
10. Агаар, сансрын зураг, газар ашиглалт, хөрс ургамлын зураглал, газрын нэгдмэл сангийн бүртгэл зэргийг үндэслэн хянан баталгааны нэгж талбарын тоо, талбайн хэмжээг тоймлон тодорхойлно.
11. Бэлтгэл ажлын хүрээнд хөрс, ургамлын зураг, газар ашиглалтын төрөл, нягтаршлыг харгалзан бичиглэл, дээж авах цэг, мониторингийн (хяналтын) цэгийг урьдчилан төлөвлөх бөгөөд цэгийн байршиг, солбицогыг ажлын зурагт оруулна.
 - Бичиглэлийн цэг дээр зүйлийн бүрэлдэхүүн, ургамлын бүрхэц, узгац тодорхойлно.
 - Дээж авах цэг дээр хөрсний малтарт хийх, хөрсний дээж авна.
 - Мониторингийн цэгт дээрх бүх ажилбар хийгдэнэ.
12. Хээрийн ажил гүйцэтгэх багийг бүрдүүлж, томилолт, унаа, завлагвэе, удирдамжаар хангах бөгөөд хээрийн судалгаа хийх маршрутыг ажлын зурагт оруулсан байна.
13. Хянан баталгааны ажилд аймгийн газрын асуудал эхэлсэн байгууллагын мэргэжилтэн, сумын газрын даамлыг заавал оролцуулах тун гүйцэтгэч хээрийн судалгаа эхлэхээс өмнө холбогдох газарт мэдэгдэж, оропдох мэргэжилтэн, албан тушаалтыг томилуулсан байна.
14. Хээрийн судалгаанд ашиглах ажлын зураг, 100x100 см-ийн тор, модон гадас, хурз, ерөм, метр шугам, жин, рулет, гадас, 20-30 м урттай цагаан утас, солбицлыг тсдорхойлох GPS, бичиглэлийн маягт, фото аппарат, цагаан самбар, цагаан самбарын арилдаг бал, дээжний уут, хаяг, балын харандая, царцааны тор болон бусад шаардагдах багаж хэрэгслийг бэлтгэнэ.

Зураг 1. Цагаан самбар ашиглах жишээ /зурагт цаад талбай харагдахаар байна/
Самбарт дараах мэдээллийг дэс дараалуулж бичнэ.

1. Аймгийн нэр
 2. Сумын нэр
 3. Цэгийн төрөл /бичиглэлийн, мониторингийн, дээж авсан/
 4. Цэгийн дугаар
 5. Солбицол
 6. Он сар өдөр
15. Хээрийн ажлын удирдамж, төлөвлөгөө, бэлтгэл ажлын тайланг боловсруулж захиалагчид хургуулж, ажил шалгасан дүгнэлт гарсаны дараа хээрийн судалгааны ажлыг эхлүүлнэ.

1.2. Нэгж талбар

Хянан баталгааны ажлыг хянан баталгааны нэгж талбар тулгуурлаж гүйцэтгэх бөгөөд нэгж талбарыг дараах зарчмаар хуваана. Үүнд:

- Экологийн нэгж талбар (газрын гадарга, хөрс ургамалжлын хил зааг)
- Газар ашиглалт (эрчимжсэн МАА, суурин МАА г.м.)

Экологийн нэгж талбас гэсэн ойлголтонд хөрсөн бүрхэвч, ургамалжлын тархац, газрын гадарга буюу уул, хөндий, голын хөндий зэрэг газрын гадаргын хэлбэрийг харгалзана. Өөрөөр хэлбэл бэлчээрийн тэрлеөр хянан баталгааны нэгж талбарыг ангилна.

Нэгж талбарын тоо нэг сумын хэмжээнд зөвхөн нутгийн өрөнхий хэмжээнээс хамаараад зогсохгүй ургамалжлын бус бүслүүрээс ихээхэн хамаарах тул нэгж талбарын талбайг ойролцоогоор авч үзэхэд ихэнх тохиолдолд 100-4000 га хуртэл байна.

Гэхдээ 2000-4000 га талбайтай бэлчээрийн нэг төрлийн талбайн ашиглалт, хамгаалалт экологийн талаасаа харилцан адилгүй бөгөөд алаглалт гарах магадлал ихтэй. Ийм нөхцөлд хөрс газар ашиглалтын зураг, бэлчээрийг улирлаар ашиглах хуваарийг баримтлан нарийвчлан задалж болно.

Нэгж талбарын талбайн хэмжээнээс хамааруулан мониторинг, бичиглэл, дээж авах цэтийн тоог тогтооно.

Нэгж талбар дотор, гадны нөлөөгөөр үүсч буй бэлссен хөрсний элэгдэл, эвдрэл, зулгаралт, газрын гадаргуугийн вөрчлэлт, бохирдолт, уурхайн овоолго, цоног болон бэлчээрийн доройтол зэрэг гадны хүчин зүйлийн нөлөөлөл, физик-геологийн үйл язц, үзэгдлийн байршилыг ажлын зурагт тэмдэглэсэн байна.

Энэ норматив баримт бичигт заасан шалгуур үзүүлэлт, арга зүйн дагуу газрын төлөв байдал, чанарын үзүүлэлтийг тодорхойлно.

Нэгж талбарын дугаарыг мэдээллийн сан болон хүснэгтэд тэмдэглэх

Мэдээллийн санд нэгж талбарыг дугаарлахаа аймаг, сумын кодыг ашиглана.

Нэгж талбарын дугаарын эхэнд бэлчээрийг В үсгээр, тариаланг Т үсгээр, хот сууринг С үсгээр, латинаар бичнэ.

Аймаг, сумын кодыг Монгол улсын засаг захиргаа, нутаг давсгэрийн нэгжийн код, MNS5641-0-2006 2x, MNS5641-1-2006 6x, MNS5641 2 2006 34x, MNS5641-3-2006 47x стандартад заасны дагуу тэмдэглэнэ.

Нэгж талбарын дугаар өгөх: Жишиг нь: B650100001

В-бэлчээрийн хянан баталгаа, 65-аймгийн код, 01-сумын код 00001-нэгж талбарын дугаарыг илэрхийлнэ.

Нэгж талбар шинээр үүссэн бэл өмнөх улсын хянан баталгааны дугаарыг үргэлжлүүлэн дугаарлана. Нэгж талбар хуваагдсан тохиолдолд B2201C0001a, B220100001б гэж тэмдэглэнэ.

Хээзв өмнөх хянан баталгааны нэгж талбарын дугаар өөр өгөгдсөн бол түүнийг хайж олох хүснэгтийг тайланд хавсралтаар оруулна. Жишиг нь:

Хүснэгт 2

№	Газрын нэр	Өмнөх нэгж талбарын дугаар	Одоо өгч байгаа нэгж талбарын дугаар
1			

Нэгж талбарын дугаарыг зурагт тэмдэглэх

Хянан баталгааны нэгж талбарын супжээний зурагт нэгж талбарын дугаарыг 8/99a/2359 гэж бичнэ. Энэ нь нэгж талбарын дугаарын суулийн орон, бэлчээрийн индекс, талхлагдлын зэрэг, талбайн хэмжээг (га) илэрхийлнэ.

Харин нэмэлтээр өөр бэлчээрийн индекс бичигдэх тохиолдолд голлох индексийг урд нь бичнэ. Жишиг нь 31/9+2146/3339.0 г.м.

Мониторингийн цэг тэмдэглэх: M1B650100001

Нэгж талбарын дугаарын өмнө латин үсэг, тоогоор тэмдэглэнэ. M1- мониторингийн цэгийн дугаар, В-бэлчээрийн хянан баталгаа, 65-аймгийн код, 01-сумын код, 00001-нэгж талбарын дугаарыг илэрхийлнэ.

Ургамлын бичиглэлийн цэг тэмдэглэх: B1B650100001

Нэгж талбарын дугаарын өмнө латин үсэг, тоогоор тэмдэглэнэ. B1- бичиглэлийн цэгийн дугаар, В-бэлчээрийн хянан баталгаа, 65-аймгийн код, 01-сумын код, 00001-нэгж талбарын дугаарыг илэрхийлнэ.

Хөрсний дээж авсан цэг тэмдэглэх: D1B6501C00001

Нэгж талбарын дугаарын өмнө латин үсэг, тоогоор тэмдэглэнэ. D1- хөрсний дээж авсан цэгийн дугаар, В-бэлчээрийн хянан баталгаа, 65-аймгийн код, 01-сумын ксд, 00001-нэгж талбарын дугаарыг илэрхийлнэ.

1.3.Агаар, сансрын зураг ашиглах

Хянан баталгаа хийхийн өмнөх 4-5 жилийн (жил бүрийн 7-8 сард авсан, үүлгүй, 30 мийн нарийвчлалтай) агаар, сансрын зургийг боловсруулж, жил бүрийн ургамлын нормчилсон индекс (NDVI)-ийн зураглал хийнэ. Агаарын зураг, дрон (нисгэгчтүү нисэх төхөөрөмж)-оор авсан зураг ашигласан бол боловсруулалтыг зааврын дагуу хийсан байна.

Жил бүрийн зургийг харьцуулан, дүгнэж, тайланд дэлгэрэнгүй тайлбарлаж оруулна.

Дээрх боловсруулалт хийсан зургаас хөрсний элэгдэл, эвдрэл, үер усны нелөө, элсний нүүлт зэрэг нелөөлөлд өртсөн газрын мэдээллийг тодорхойлж, ажлын зурагт тэмдэглэж, хээрийн судалгаагаар тодруулалт хийнэ.

Агаар, сансрын зураг авсан эх сурвалж, хэрэв боловсруулалт хийсан бол ашигласан програм, зураг боловсруулалтын арга зүйн талаар бэлтгэл, эцсийн тайланд тодорхой, дэлгэрэнгүй тусгасан байна.

1.4.Ажлын зураг

Ажлын зураг нь хянан баталгааны ажлын зураг болох төдийгүй тухайн ажил хийгдэж дуустал эх материал болж ашиглагдана.

Урьд өмнө хийгдсэн судалгааны материал баримт бичиг, статистикийн тоо баримт, газрын нэгдмэл сангийн тооллого, газрын угсын бүртгэлийн мэдээлэл, өмнө хийгдсэн хянан баталгааны материал, өвөлжее, хаваржааны байршлын зураг, 1:100000 масштабтай хөрс, ургамалжлын зураг, агаар, сансрын зураг, хянан баталгаа хийхээс өмнөх 4-5 жилийн ургамлын нормчилсон индекс (NDVI)-ийн зураг ашиглан, 1:100000 масштабтай байр зүйн зурагт тулгуурлан ажлын зураг бэлтгэнэ. Өөрөөс хэлбэл байгаль, цаг уур, хөсө, ургамалжил, бэлчээр тэжээл, газар ашиглалт, агаар сансрын зураг, өмнө хийгдсэн зурган болон тоон мэдээллийг ашиглан ажлын зураг бэлтгэнэ. Ажлын зурагт дараах тоон мэдээлэл суурь байдлаар ашиглагдах бол зарим мэдээллийг ажлын зурагт шинээр тэмдэглэнэ. Жишиг нь:

1. Хянан баталгаа хийгдэж байгаа аймаг, сумдын хипийн цэс, өмнө хийгдсэн хянан баталгааны нэгж талбарын сүлжээний зургийг тоон хэлбэрээр,
2. 1:100000 масштабын хөрс, ургамалжлын болон бэлчээр тэжээлийн, газрын нэгдмэл сангийн зургийг тоон хэлбэрээр,
3. 1:100000 масштабын байр зүйн тоон зургийг тоон хэлбэрээр газрын асуудэл эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын архиваас авч ашиглана.
4. Өмнөх хянан баталгааны ажлаар тогтоосон бичиглэл хийсэн, дээж авсан цэгийг ажлын зурагт тэмдэглэнэ.
5. Шинээр байгуулах мониторингийн, бичиглэлийн, дээж авах цэгийн байршлыг ажлын зурагт тэмдэглэнэ.

6. Тухайн сумын өвөл-хаврын, зун-намрын бэлчээрийн хуваарь, түүний байршилыг ажлын зурагт тэмдэглэнэ.

1.5. Мониторингийн цэг

Бэлчээрийн хянан баталгааны ажилд мониторингийн цэгээс гадна талбар гэсэн ойлголт байх ба энэ нь $100 \times 100 \text{ m}^2$ хэмжээтэй байна. Энэ талбарт мониторингийн цэг байрлана. Талбарын 4 өнцгийн солбицолыг геоботаникийн бичиглэлийн маягтад тэмдэглэнэ.

Мониторингийн цэг нь дараах шаардлагыг хангасан газарт байрлана. Үүнд:

1. Бэлчээрийн төрөл тус бүрээр
2. Томоохон уул уурхайн ашиглалт бүхий газраас 10 км зайд /шууд харагдахаар, салхин доор газарт/

Харин бичиглэлийн цэгийг өөрчлөлтөд орсон болон мониторингийн цэг бүхий нэгж талбарт тогтоох ба солбицолыг зурагт тэмдэглэх бөгөөд газар дээр солбицолын тодорхойлсон байна.

Мониторин ийн цэгт газар дээр нь дараах 2 судалгааг хийнэ.

1. Хөрсний судалгаа:

1. Хөрсний зүсэлт хийх
2. Хөрсний механик бүрэлдэхүүн үзэх /хээрийн нахцелд
3. Ялзмагт үсийн зузаан тодорхойлох
4. Ургамлын үндэсний тархан
5. Хөөсний дээж авах (энгийн дээж авах)
6. Хөөсний бичиглэл хийх
7. Фото зураг авах (цагаан самбар ашиглах)

Хөрсний өнгөн хэсгээс дээж авахад "Байгаль хамгаалалт Хөрс. Шинжилгээний дээж авахад тавигдах ерөнхий шаардлагууд MNS3298-1990" стандартыг мөрдэнэ. Харин хөрсний зүсэлтээс дээж авахад энэ стандарт тохигохгүй.

2. Ургамлын судалгаа:

1. Ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүн (3-5 давталт)
2. Ургамлын тусгаг бүрхэц (3-5 давталт)
3. Ургац юндер уулын хээр, уулын хээр, хээр, цөлийн хээрийн өвслөг ургамалтай бэлчээрт 1м- сорьцын талбайгаас 5 давталттай, нутын бэлчээрээс 0.5м x 0.5 м хэмжээтэй сорьцын талбайгаас 5 давталттай)
4. Фото зураг авах (цагаан самбар ашиглах)

Хөрсний бүтээн зүсэлт хийх шаардлагатай эсэхийг хөрсний судалгааны материал, бэлтгэл, хээрийн ажлын явцад тогтооно. Хөрсний зүсэлтийг Z-1, малтальтыг M-1 гэж дугаарлана.

Харин геоботаникийн бичиглэл хийсэн цэгээс хөрсний дээж авах эсэх нь тухайн ажлын онцлог газрын нахцел байдлаас хамаарна.

Хөрсний дээж хаягтай байх бөгөөд дараах мэдээллийг балын харандаагаар бичиж, уутнаас бэхэлнэ. Хөрсний хаягийг хөрсний дээж хийсэн уутанд хийж болохгүй.

- Дээжний дугаар
- Аймаг, сумын нэр.....
- Солбицол
- Хянан баталгааны нэгж талбарын дугаар
- Дээж авсан гүн, см
- Огноо
- Дээж авсан хүний нэр

Хөрсний дээжнүүдийг холилдуулахгүй байхад анхаарч тээвэрлэнэ.

Фото зураг авахдаа ойр срших уул болон онцлох тэмдэг бүхий газрыг фон болгох эсвэл цагаан самбар ашиглаж болох бөгөөд үүнийг хөрсний бичиглэлийн маят, мониторингийн хувийн хэрээт ашиглана. Мөн эцсийн тайланг бичихдээ СД-д тоон хэлбэрээр хуулбарлаж ирүүлнэ.

Мониторингийн цэгийн дугаарыг энэ зааврын 1.2-т заасны дагуу дугаарлаж, цэг бүрээр хувийн хэргийг бүрдүүлнэ. Үүнд;

1. Хувийн хэргийн нүүр хуудсанд "... аймгийн ... сумын бэлчээрийн газрын төлев байдал, чанарын үлсын хянан баталгааны мониторингийн сүлжээний дугаартай цэгийн хувийн хэрэг, ... он" гэсэн загвартай байна.
2. Мониторингийн цэгийн газрын гадаргын болон байршлын ерөнхий мэдээлэл
3. Мониторингийн цэгийн хөрсний бичиглэл
4. Мониторингийн цэгийн геоботаникийн бичиглэл
5. Мониторингийн цэгийн хянан баталгааны дүгнэлт буюу паспорт
6. Өмнө хийсэн хянан баталгааны үр дүнтэй харьцуулсан дүн шинжилгээ, дүгнэлт

1.6. Бичиглэлийн цэг

Бичиглэлийг дараах 2 тохиолдолд хийх бөгөөд энэ аргачилсан зааврын 1.2-т заасны дагуу дугаарлана.

1. Мониторингийн цэгийн хөрс, узгамалжлын мэдээллийг баталгаажуулах зорилгосор хийнэ.
2. Маршрут судалгааны явцад нэмэлт хэмжилт хийх шаардлагатай бол хийнэ.

1.7. Бэлтгэл ажлын тайлангийн агуулга

- **Нүүр хуудас** нь хүрээтэй байх ба дотор нүүр хуудсанд хянан баталгаа гүйцэтгэсэн аж ахуйн нэгжийн гүйцэтгэсэн ажилтнууд, захирал гарын үсэг зурж баталгаажуулан, тамга дарсан байна. (ЗАХИАЛАГЧИЙН НЭР /үсгийн хэмжээ 12, томоор/, АЖЛЫН НЭР /үсгийн хэмжээ 16, томоор/, ГҮЙЦЭТГЭГЧИЙН НЭР /үсгийн хэмжээ 14, томоор/, УЛААНБААТАР, ...ОН /үсгийн хэмжээ 12, томоор/)
- Гарчиг (хуудасны дугаартай байх)
- **Ерөнхий мэдээлэл** (ажлын зорилго, зорилт, герээний дугаар, хугацаа, гүйцэтгэгчийн нэр, тусгай зөвшөөрлийн талаарх товч мэдээлэл, баримталсан эрх

зүйн баримт бичгийн нэр /жагсаалт, баталсан эрх бүхий этгээдийн нэр/ /хуулийн заалтуудыг нэг бүрчлэн бичихгүй/, урьд нь тухайн хянан баталгааг гүйцэтгэсэн талаарх мэдээлэл, гүйцэтгэх ажлын хүрээнд хийхээр төлөвлөсөн ажлын жагсаалт, хугацаа, биелэлт, цуглуулсан материалын жагсаалт, судалгаа хийсэн болон дун шинжилгээ хийсэн арга г.м)

- **Ажлын зураг боловсруулсан тухай** (агаар, сансрын зураг боловсруулалтын тухай буюу хиймэл дагуулын нэр, танилцуулга авсан эх сурвалж, дугаар, нийт сцений /цуваа/ тоо, нарийчлал, файлын хэмжээ, зураг ашиглан тодруулалт хийсэн болон NDVI зурагпал хийсэн арга зүй, ажлын зураг боловсруулахад хэрэглэсэн зураг мэдээллийн жагсаалт, эх сурвалж, он, зөвүүтэй байдлыг зассан тухай тайлбар, үндэслэл, өмнөх хянан баталгааны зургийн тусгарт шилжүүлсэн эсэх, ажлын зургийн үндсэн тусгаг, боловсруулалт хийсэн програм, ажлын зургарт тэмдэглэсэн цэгийн төрөл, сопби ѹолын жагсаалт, үндэслэл, эх сурвалж, он, хээрийн судалгааны маршрут, дроноор авсан зураг ашигласан бол зургийн талаарх мэдээлэл г.м)
- **Байгаль, нутаг дэвсгэрийн ерөнхий нөхцлийн мэдээлэлд** (хянан баталгаа хийдэж байгаа газрын газар зүйн байршил, газрын гадарга, уур амьсгал, хэрсан бүрхэвч, ургамалжлын мэдээллийг цуглуулж, дун шинжилгээ хийж, тайлбарлан бичнэ. Мөн холбогдох зурган мэдээллийг оруулна. Газар ашиглалтын тухай статистик мэдээ, ялангуяа малчин өрхийн тоо малын тооны өсслэл, газрын нэгдмэл сангийн тайлан, мэдээллийг цуглуулж, дун шинжилгээ хийж, газрын гадаргын өндөржилт цаг уур, хөрс ургамлын зураг зэргийг оруулсан байна. Энэ булгийг эцсийн тайланда ашиглах тул эх сурвалж, оныг заавал дурьдах, үүнийг ашигласан материалын жагсаалтад цагаан толгойн дарааллаар оруулсан байна)
- **Хээрийн судалгааны төлөвлөгөө** (оролцох мэргэжилтэн, албан тушаалтан, ажилтны нэр, гүйцэтгэх үүрэг, хугацаа зэргийг хүснэгтээр хацуупна. Хээрийн судалгааны маршрут, явах км, урьдчилан тогтоосон бичиглэл, мониторингийн цэгийн тоо, байршил зэргийн зургаар харуулна. Хээрийн судалгаанд ашиглах техник, багаж хэрэгслийн жагсаалт, лаборатори болон бусад чиглэлээр хамтран ажиллах гэрээний хуулбар, тэдгээр байгууллагын хийх ажлын жагсаалт, шинжилгээний арга, хийх хугацаа, үнэ өртөг, магадлан итгэмжлэгдсэн эсэх, лабораторийн товч түүх г.м)
- **Ашигласан материалын жагсаалт:** Хүуль, журам, норм, дүрэм, зааврыг эхэнд оруулах ба зохиогч, байгууллагын бутзэлийг тус тусад нь цагаан толгойн усгийн дарааллаар жагсааж бичнэ. Жагсаалт үйлдэхдээ зохиогчийн нэр, овгийн үсэг, зохиолын нэр, хэвлэсэн газар, он, баталсан байгууллагын нэр зэрэг дарааллаар бичнэ
- **Хавсралт:** (орон нутгийн газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад хүргүүлсэн албан бичиг, хамтран ажиллах гэрээний хуулбар г.м)
- **Баталгааны хуудас**

(Архивын шаардлага: Тайлан засваргүй гэж үзсэн бол нүүрэн талд 2 хуудас хүснэгт оруулж, тайлангийн хуудас бурийг дугаарлаж, архивын (бор) хавтсаар хавтаслаж, үдсэн (цагаан утас) байна)

1.8.Бэлтгэл ажлын захиалагчийн хяналт

Бэлтгэл ажлын тайланг 2 хувь хөвлэж, захиалагчид албан бичгийн хамт ирүүлэх бөгөөд газрын төлөөр байдал, чанарын хянан баталгаа хариуцсан хэдээ аж ахуйн газрын төлөөр байдал, чанарын хянан баталгаа хариуцсан мэргэжилтэн тайланг дараах дарааллын дагуу шалгана. Үүнд:

1. Тайланг аргачилсан зааварын заасан агуулгаар бичигдсэн эсэх (дэд гарчиг бүрт заасан санааг оруулсан байдал)
2. Найруулгын болон үсгийн алдаа байгаа эсэх
3. Эх сурвалжийг дурьдсан эсэх (Эх сурвалж /ном, сэтгүүл, иш татсан материал/ ашигласан тохиолдолд нэр, хуудасны дугаар бичсэн байна.)
4. Зураг, хүснэгтийн нэр, масштаб, таних тэмдэг ашиглалт
5. Байгаль нутаг дэвсгэрийн еренхий мэдээлэл ойлгомжтой бичигдсэн байдал

Хэрэв тайлан шаардлагыг хангагүй, бэлтгэл үе шатант хийх ажил хангалтгүй бол ажил шалгасан акт гарахгүй байх, хээрийн судалгаанд гаргахгүй байх үндэслэл болно.

ХОЁРХЭЭРИЙН СУДАЛГАА

Хээрийн судалгаа нь хянан баталгааны ажлын гол хэсэг бөгөөд үүнээс ажлын гол үр дүн хамаарна.

Хээрийн судалгаа нь ярилцлагын судалгаа, ургамлын судалгаа, хөрсний судалгаа, цэг тогтоох, захиалагчийн хяналт гэсэн хэсгээс бүрдэнэ.

Энэ ажилд орон нутгийн газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын тухайн асуудлыг хариуцсан мэргэжилтэн, сүмийн газрын даамал заавал оролцно. Энэ нь хээрийн судалгаанд орон нутгийн төгөөллийг оролцуулах, хээрийн судалгааг газар дээр нь хэрхэн хийж байгаатай танилцах суралцах, захиалагчийн хяналтын үүргийг давхар гүйцэтгэх боломж бүрдэнэ.

2.1.Ярилцлагын судалгаа

Ярилцлагын судалгааг дараах байдлаар явуулна.

1. Хээрийн судалгааны ажлыг эхлэхийн өмнө орон нутгийн удирдлага, аймгийн байгаль орчин, хөдөө аж ахуйн болон газрын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын удирдлага, мэргэжилтэн, сүмийн газрын даамал нарт гүйцэтгэгч хянан баталгааны ажлын зорилго, чиглэл, аж холбогдол, хээрийн судалгаа хийх газрууд, хийгдэх ажлыг дэлгэрэнгүй танилцуулна.
2. Нөгөө талаар энэ үүлзалтаар сум, орон нутгийн бэлчээрийн өөрчлөлтийн талаар санал солилцож, аймаг, орон нутгаас авч хэрэгжүүлж байгаа бодлого, арга хэмжээ, сүүлийн жилүүдэд дөрөйтсон, бэлчээр хамгаалах нөхөн сэргээх арга хэмжээ авсан байдал, газруудыг тодорхойлох, өвөлжее хэваржааны болон малын тсооны есөлт, бууралт, бэлчээр усжуулалт, худаг усны хүрэлцээ, малчдын бүлэг, тэдгээрийн бэлчээр ашиглалтын байдал, улирлын хуваарь тухайн жилийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөний нэг хэсэг болох бэлчээр зохион байгуулалтын төлөвлөгөөний сүүлийн 5 жилийн хэрэгжилт

малын гсц халдварт өвчин гарсан голомт, байршил, тархац үлий цагаан оготоны тархалт, уул уурхайн (ашиглалтын өлон хайгуулын) нелөө хүнд металлын болон химийн бохирдол эдгээрийн шалтгаан нохцел. Үр дүн, гарсан зардлын талаар нарийвчлан тэмдэглэж, ажлын зурагт тэмдэглэнэ.

3. Бэлтгэл үе шатанд тогтоосон хээрийн судалгааны маршрутыг хэлэлцэж, орон нутгийнханы саналыг харгалзан судалгаа хийх нэмэлт газруудыг тодорхойлж, ажлын зурагт тэмдэглэж, судалгааны маршрутыг тодотгоно.
4. Орон нутгийн газрын асуудал эрхэлсан төрийн захиргааны байгууллагын архивт бслон сумын газрын дааманд байгаа бэлчээрийн газрын төлөв байдал, чанарын улсын болон захиалгат хянан баталгаатай холбогтой акт, баримт бичгийн бүрдүүлэлт, хэдгэлалт, хамгаалалт, ашиглалтын талаар дүгнэлт хийж, хээрийн ажлын тайланд тусгасан байна.

Ярилцлагын арга нь сумын удирдлага, малчдын сролцоог хангах, хээрийн судалгааны маршрутыг тодотгох, шаардлагатай газруудын мэдээлийг нарийвчлах, хээрийн ажлын маршрут, хугацааг хэмнэх зэрэг олон давуу талтай тул зайлшгүй хийх шаардлагатай.

2.2. Хянан баталгааны үзүүлэлтийг тодорхойлох

Хянан баталгааны үзүүлэлт

Хүснэгт 3

№	Үндсэн үзүүлэлт	Дэд үзүүлэлт	Тодорхойлох арга
1	Бэлчээрийн доройтол (сул, дунд, хүчтэй)	Ургамлын зүйлийн зүйлийн арви (эвсэл үүсгэгч, хөнөөлтэй, хортой ургамал)	Друдегийн арга
		Ургамлын зүйлийн тусгаг бүрхэц (эвсэл үүсгэгч, хөнөөлтэй, хортой ургамал); гайин ургац	Л.Г.Раменскийн арга
2	Бэлчээрийн газрын гадаргын тэрх байдлын өөрчлөлт	Хөрсний элэгдэл	Бэлчээрийн газрын хөрсний элэгдэл зөврөл, ургамлын тапхагдлыг тогтоох еренхий шаардлага. MNS 5546:2005
		Хөрсний эвдрэл	
3	Бэлчээрийн газрын гадаргын ба хөрсний бохирдол	Элс нүүлт	Хөрсний дээжинд лабораторын шинжилгээ хийх
		Хортон мэрэгчдийн хөнөөлд нэрвэгдсэн байдал, тархац, хил зааг	
		Хортон шавьжийн хор хөнөөлд нэрвэгдсэн байдал, тархац, хил зааг	
		Малын халдварт овчин гарсан газрын байршил	
		Хөрсөн дэх хүнд металын бохирдсл	

Хянан баталгааны үзүүлэлтийг тодорхойлоходсо дараах зүйлийг анхаарах шаардлагатай. Үүнд:

1. Хянан баталгааны нэгж талбарын хэмжээ 1000 хүртэл га талбайтай бол 3, 1000-аас дээш га талбайтай бол 4 давталттайгаар хянан баталгааны үзүүлэлтийг тодорхойлоно.

- Хэрэв газрын төлөв байдал, чанарт нөлөөлгөхүйц байгалъ, газар зүй, ашиглалт, хамгаалалтын ялгаа байгаа тохиолдолд зонхилох хэв шинжит бэлчээрт хэмжилт хийнэ.
- Нэгж талбарын дотср хэв шинжийн бус хэсэгт нийтиг талбайн 20 хувиас бага тохислдолд тэр хэсэгт нэмэлт хэмжилт хийхгүй, зөвхөн тусгай тэмдэглэл хийх бол 20 хувиас их тохислдолд хянан баталгааны нэгж талбарыг хувааж, хэмжилтийн тоог нэмэгдүүлнэ.
- Хэмжилтийн үзүүлэлтүүд жигд бус, хэмжилт хийх цэгийн сонголттой холбоотой ялгаа гарсан тохиолдолд давталтын тоон дундажийг бүрэн тодорхойлох хэмжээнд нэмэгдүүлнэ.
- Газар ашиглалтын зориулалтаас үл хамаарч хянан баталгааны нэг төрлийн ажиглалт хэмжилт, задлан шинжилгээнд хэсэглэх арга нэг стандартынх байна.
- Хэмжилт, задлан шинжилгээний нэг давталтын үзүүлэлт бусад давталтынхаас эргэлзээ төрүүлэхүйц зөрүүтэй гарах тохиолдол байдал. Ийм нэхцэлд тухайн давталтын тоон үзүүлэлтийг арифметикийн дундажид оруулна.
- Б.А.Доспеховын сурх бичигт арифметик дундажийн эргэлзээтэй үзүүлэлтийг гишүүнээр авах, эсэх тухай шалгуурыг ашиглан, таамаглалыг шалгана. Өөрөөр хэлбэл ажиглалт, задлан шинжилгээний аливаа үзүүлэлтийг шинжээчин санаагаар дүгнэлтээс хасах эсвэл эргэлзээтэй байснаар санал нийлэхгүй бусадтай адилтган үзэж болохгүй.

2.3. Бэлчээрийн доройтол

Бэлчээрийн доройтолыг дараах дэд үзүүлэлтээс тодорхойлно. Үүнд:

- ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүний өөрчлөлт, ш
- ургамлын тусгац бүрхэцийн байдал, %
- ургац хэмжээ, цн/га

Ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүний өөрчлөлтийг Друдегийн аргаар, ургамлын тусгац бүрхэвчийг Л.Г.Раменскийн аргаар тус тус тодорхойлох бөгөөд газар дээр нь тодорхойлж, ургамлын бичиглэлийн маягтад бичнэ. Фото зургаар баталгаажуулах шаардлагатай.

Ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүн тодорхойлох явцад эмийн болон нэн ховор ургамал, хорт ургамлын тархалтыг тодорхойлно

Хэрэв дээрх аргаас өөр аргаар тодорхойлох бол хуучин ба шинэ аргын ялгааны онцлогт тохируулан үзүүлэлтийг нэгээс нэгээд шилжүүлэх, харьцуулах коэффициентийг заавал тодорхойлох шаардлагатай. Энэ үндсэн дээр харилцан адилгүй үзүүлэлтүүдийг өөр хооронд нь харьцуулан үнэлэлт, дүгнэлт өгөх боломжтой.

Бэлчээрийн доройтолыг 3 ангилах бөгөөд бэлчээрийн газрын хөрсний элэгдэл звдрэл, ургамлын тапхлагдлыг тогтоох ерэнхий шаардлага. MNS 5546:2005 стандартад заасны дагуу тодорхойлж, зураглана.

- Бага

2. Дунд
3. Хүчтэй

Бага доройтсон бэлчээр:

Үндсэн бүлгэмдлийн зонхилогч, дэд зонхилогчийн бүлгэмдэл үүсгэх үүрэг өөрчлөгдөөгүй. Бага зэрэг доройтсон бол бэлчээрийн зүйлийн бүрэлдэхүүнд өөрчлөлт бага зэрэг орж, щэвсэл үүсгэгч ургамлын арви буурч, аллаг евсний арви ихсэх хандлагатай.

Дунд зээг доройтсон бэлчээр:

Зонхилогч, эвсэл үүсгэгч ургамлын арви багасна. Дунд зэрэг доройтсон бол зүйлийн бүрэлдэхүүний тоо мэдэгдэхүйц цвэрч, эвсэл үүсгэгчийн бүрхэц эрс буурч, бүрхэцэд талхлагдлын заагуур ургамлын арви ихэснэ.

Хүчтэй доройтсон бэлчээр:

Эвсэл үүсгэгч ургамлын арви эрс буурч ганц нэг болон сийрагжиж, харин мал иддэггүй бслон бэлчээрийн хог ургамлын арви нэмэгдэнэ. Хүчтэй доройтсон бол эвсэл үүсгэгч нь бүэмсэн өөрчлөгдөж, зүйлийн тоо цвэрч, тухайн бэлчээрт доройтлын заагуур ургамал зонхилен.

Ургамлын тусгац бүрхэцийг тодорхойлох явцад нийт бүрхэцэд доройтлын заагуур ургамлууд дангаараа давамгайлан тархаж байгаа эсэхийг нягтлан геоботаникийн бичиглэлд тэмдэглэнэ.

2.3.1. Ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүн тодорхойлох

Бэлчээрийн ургамалжил нь уулын ойт хээрийн бүслүүр болсны бусын ургамалжил болох уулын нуга, голын хөндийн нуга, нам хотос нь опсын зүйлээс бүрдэх ба хээр, цөлийн хээр, цөлийн бүсэд цвөн зүйл ургамлаас бүрддэг. Мөн ургац нь бага боловч опсын зүйл ургамлаас бүрдсэн эсвэл ургац ихтэй боловч зүйлийн бүрэлдэхүүн ядмаг байж болно.

Ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүнийг хамгийн бага талбайн аргаар, ургамлын зүйлийн арвийн өөрчлөлтийг Друдегийн аргаар тодорхойлно.

100 (10×10) m^2 талбайн 4 өнцөгт тэмдэг тавьж, нэг өнцөөс нэгөө өнцгийг чиглэн диогналиар явж тохислдох бүх ургамлыг зүйлээр ургамлын бичиглэлийн хүснэгтэд бичиж, эргэж талбайгаараа нэлэнхүйд явж хаягдсан үргамал байгаа эсэхийг шалгана.

Зүйлийн жагсаалт хийх үед танихгүй юмуу эргэлзээтэй ургамал тааралдвал цуглувулгандаа авч, фотэ зураг авах, дугаар, болзовт нэр, хугацаа, ургамал цуглуулсан газар ба бэлчээрийн хэв шинжийг цаасан дээр бичиж хавсаасгаж тайланд дэлгэрэнгүй бичнэ.

Ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүнийг дараах давталтаар үзнэ.

- 500 хүртэл га-д 2,
- 500-1000 хүртэл га-д 3,
- 1000 га түүнээс дээш талбайд 4-өөс доошигүй

Ургамлын бичиглэлийн хүснэгт

Хүснэгт 4

№	Зүйлийн нэр	Арви, салт	Өндөр, см	Хөгжлийн үе шат	Тайлбар
1.	Монгол/латин нар				
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					

Бэлтгэл ажлын хүрээнд холбогдох байгууллагуудаас тэжээлийн ач холбогдолтой ургамал, хөнөөлтэй, хортой, нэн хсвэр, хөвөр ургамал байгаа эсэхийг урьдчилан ажлын зурагт тэмдэглэсэн байна. Хээрийн судалгааны явцад эдгээр ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүн, арви, бурхэцийн талаар мэдээлэл цуглуулахад анхаарч, байршил, солбицлолыг зурагт тэмдэглэнэ.

Хэрэв

2.3.2. Ургамлын тусгац бурхэцийг тодорхойлох

Ургамлын тусгац бүсхэвчийг (Газрын тухай хуульд бичигдсэнээр) мэргэжлийн хэллэгээр "Ургамлын ерөнхий бүрхэвч" гэж нэрлэдэг.

Ургамлын тусгац бурхэц нь газрын хэдэн хувь ургамлаар буюу иш, навч, цэцэг зэргээр хучигдсаныг хувиар илэрхийлэх бөгөөд 1 м² тор ашиглан тодорхойлоно.

Хэмжилт хийхдээ торыг газар тавьж, эгц дээрээс нь харж торны 1 нүдийг 1 хувь гэж тооцон ургамлын бурхэцийг нүд бүрээр тэолон, ургамлын бурхэц, халцгай газрын хэмжээ хад чулууны хэмжээ, хагдны бурхэцийг тус тус хувиар гаргана.

Энэ хэмжилтийг 3-5 давталттай хийж дараах хүснэгтээр тооцоо хийнэ.

Ургамлын тусгац бурхэц тодорхойлох хүснэгт

Хүснэгт 5

№	Ургамлын нэр	Давталтын тоо					Дундаж, %
		1	2	3	4	5	
1	Ургамлын нийт бурхэц						
	Үүнаас олшдог ургамлын бурхэц						
2	Хагд						
3	Хал чулуу						
4	Халцгай газар						

Нийт бурхэцэд талхлагдлын заагуур ургамлууд дэнгаараа давамгайлан тархаж байгаа эсэхийг нягтлан ургамлын бичиглэлийн маягтад тэмдэглэнэ.

Харьцуулах үндсэн мэдээлэлд аль аргыг хэрэглэснээс хамаарч, ургамал тус бүрийн арвийг хүснэгт 5 болон 6-г ашиглан дүйцүүлэх хувийг өгнө.

Браун Бланкийн үнэлгээ

Хүснэгт 5

Ургамлын тусгац бурхэц, хувь	Оноо
Ганц нэг	Un
1-3	+
3-5	Eg
5-10	1
10-25	2
25-50	3
50-75	4
75-100	5

Энэ үнэлгээний баллын алхам хол тул бусад аргатай харьцуулахад алдаа бага, зарцуулах хугацаа богино байна.

Ургамлын тусгац бурхэвч нэг шатлалаас негеөд шилжихдээ өөрчлөлт орсон гэсэн ерөнхий дүгнэлт хийх ёстой. Гэхдээ улирлын ба цаг агаарын, хэмжилтийн алдааг харгалзах шаардлагатай бөгөөд үүнийг баримттайгаар тайланд тусгана.

Друдегийн үнэлгээ

Хүснэгт 6

Бурхэцийн хэмжээ		Зүйлийн Баянгийн онцлог	Хосрондын зайд см
Балл	Хувь		
Cop ²⁻³	25<	Нэн арвин	<20
Cop ¹	10-25	Олон	20-40
Sp	5-10	Цөөнтармаг	40-100
Sol	1-5	ганц нэг	100-150
R	1>	Нэн ховор	<150

Ургамлын зүйлийн бүрэлдэхүүний нэг шатлалаас ногоод шилжсэн тохиолдолд өөрчлөлт гарсан гэж дүгнэнэ. Гэхдээ арифметикийн дундажийг бурдуулэгч ногж үзүүлэлтүүд савалгаа ихтэй, мөн дундаж үзүүлэлт хоёрын шатлалын заа орчимд байх тохислдолд дунлажийн алдааг тодорхойлох зайлшгүй шаардлагатай. Өөрөөр хэлбэл оорчлолтад үнэлэлт өгөхдөө уян хатан байна

2.3.3. Ургац тодорхойлох

Бэлчээрийн ургацыг тодорхойлоходоо 1m² талбайн ургамлыг газрын гадаргаас 0 см-ийн ондерт хайчилж, эгаарын хуурай масс тодорхойлно.

Сөөгт бэлчээрийн ургацыг тодорхойлоходоо тодорхой талбайн сөөгийг зүйл тус бүрээр, том жижиг хэмжээгээр ангилан тоолна. Үүний дараа ангипсан бут тус бүрээс

5 ширхэгийг сонгон, зөвхөн нэг наст ногоон мөчрийг түүвэрлэн авч, жинлэн талбайд шилжүүлэн тооцно.

Ургацын дундаж хэмжээг доорх хүснэгтийн дагуу тодорхойлох бөгөөд ц/га нэгжээр илэрхийлнэ.

Ургац тодорхойлох

Хүснэгт 7

№	Газрын нэр	Хэвшлийн нэр	Хуурай жин, гр /Давталт/					Дундаж ургац ц/га
			1	2	3	4	5	
1			65.8	112.5	89.5	112.0	98.0	85.5 гр /10 9.5 цн/га

Бэлчээрийн даацын тооцоог бэлчээрийн биологийн ургац бус зөвхөн малд идэгдэх бодит ургацад тулгуурлан хийх бөгөөд биологийн ургацыг дараахь итгэлцүүр ашиглан бодит ургацад шилжүүлнэ.

Зуны бэлчээрийн биологийн ургацыг сарын дунджид шилжүүлэх итгэлцүүр

Ургамалжтын бус, бүслүүр		Засварын итгэлцүүр (сараар)			
Уулын ойт хээрийн бүслүүр	Уулын хээр	5-р сар	6-р сар	7-р сар	8-р сар
Уулын ойт хээрийн бүслүүр	Нуга	0.11	0.41	0.81	1.0
Хээрийн бус		0.13	0.37	0.77	1.0
Хээрийн бус		0.10	0.37	0.77	1.0
Цэлийн хээрийн бус		0.17	0.32	0.59	1.0

Бэлчээрийн зуны дээд биологийн ургацыг улирал, сарын ургацад шилжүүлэн тооцох итгэлцүүр

Ургамалжлын бүслүүр, бус	Зуны дээд ургац	Зун намар	Өвөл	Хавар	Зун, намар	Өвөл, хавар
Уулын хээрийн дээд бүслүүр	1.0	0.59	0.85	0.70	0.53	0.72
Уулын нуга	1.0	0.54	0.81	0.57	0.48	0.67
Хээрийн бус	1.0	0.59	0.83	0.60	0.45	0.71
Цэлийн хээрийн бус	1.0	0.50	0.92	0.65	0.33	0.66

Ийнхүү тооцсон биологийн ургацаас ургамалжлын бус бүслүүр, улирлыг харгалзан бодит ургацыг тооцно.

Бэлчээрийн биологийн ургацыг бодит ургацад шилжүүлэн тооцох ашиглалтын итгэлцүүр

№	Ургамалжлын бус, бүслүүр	Улирал	
		Зун-намар	Өвөл-хавар
1.	Өндөр уулын бүслүүр	50-50%	55-55%
2.	Уулын ойт хээрийн бүслүүр	50-50%	55-55%
3.	Хээрийн бус	60-65%	65-70%
4.	Цэлийн хээр, цэлийн бус	65-70%	65-70%

2.4. Бэлчээрийн газрын гадаргын төрх байдлын өөрчлөлт

Гадаргын төрх байдлын өөрчлөлт гэдэгт хүний болон байгалийн хүчин зүйлийн нэлэөгөөр томоохон хэмжээний овоолго, нүхийг хамсгуулна. Эдгээр талбайг нэг бүрчлэн зурагт тусгасан байх ба зургийн масштабаас хамаарч цэг болон талбайгаар дурслэх эсэхийг гүйцэтгэгч шийдвэрлэнэ.

Гадаргын төрх байдлын өөрчлөлтэд орсон газрын талаар шалтгаан, нөхцлийг тайланд дэлгэрэнгүй тайлбарласан байна.

Жишээлбэл, геологи, уул уурхайн чиглэлээр зам гүүр, барилгын материал олборлох, батлан хамгаалах зорилгоор бий болж хаягдсан овсолго, нүх, худгийн хүрээ, хөрсний намапшилт, давсжигт, элсний нүүлт зэрэг гадаргын өөрчлөлт орно.

Харин айлын буурь, морь, ботгсны уяа, тарваганы дош, эвоо чулуу зэрэг микро ба мезо өөрчлөлтийг оруулах шаардлагагүй.

Хүний үйл ажиллагаатай тэр бүр хамаатай биш ч гэсэн бэлчээрийн талбайн шал, шаваас үүсэх сөрөг процесс нилээд хэмжээгээс байдал богоод удаан хугацаанд үүсдэг тул шинээр бий болсон газруудыг зурагт дүрсэлсан байна. Гэхдээ жижиг ч гэсэн шал, намаг, өрх зэрэг нь хянан баталгааны биеэ даасан талбар болно.

Газар ашиглалтад нэлөөлөх сайжруулалттай холбоотой гадаэгын өөрчлэлт, бэлчээрийн газарт том талбай эзлэх бөгөөд жижиг талбайг цэг хэлбэрээр тэмдэглэнэ.

Харин ажлыг хөнгөлөх үүднээс бэлчээр газрын гадаргын өөрчлөлтийг зөвхөн актанд тэмдэглэх хүрээнд хязгаарлаж болно.

Бэлчээрийт төрх байдлаар нь соёгтэй, довонтой, чулуутай, цэвэр гэж нь ангилан тархалтаар нь зэрэглэнд хуваана.

1. 5-15% тархалттай бол бага
2. 15-30% тархалттай бол дунд
3. 31% дээш тархалттай бсл их

2.4.1. Бэлчээрийн хөрсний элэгдэл, эвдрэл

Энэ үзүүлэлтийг "Бэлчээрийн газрын хөрсний элэгдэл эвдрэл, ургамлын талхлагдлыг тогтоох ерөнхий шаардлага MNS 5546:2005" стандартын дагуу тодорхойлно.

Хөрсний элэгдэл эвдрэгд гуу жалга, хуурай сайр, ховил, элсэн дөв, хайрга, чулуун хучлага орно. Мөн хөрс нь зулгарч усаар эвдэгдсэн ба салхиар хийссэн нутаг их хэмжээгээр тохиолдоно.

Бэлчээрт хөрсний шугаман эвдрэл элбэг бөгөөд ажлын зурагт байршилыг тэмдэглэж, урт, өргөн, гүнийг зураг, тайлаанд тсдорхой тусгана.

Харин хөрс усаар нэлэнхүйдээ угаагдах, салхиар хийсэх процессын эзлэх талбай ихээхэн цар хүрээтэй бөгөөд бэлчээрийн талхлагдалтай хил давхцаж гардаг болохыг анхаарах хэрэгтэй.

Хөрсний эдгээр нэлэнхүй элэгдэл, эздэрэл нь юуны омне злсний хуралт, хайрга, злсэн хучлага, хөрсний үржил шимт үе давхартын нимгэрэлт зэргээр илэрнэ. Бэлчээрт злсний хуралт, хайрган хучлага алаглаж үүсдэг тохиолдол их бий. Иймээс ялангуяа элс хурсан талбайн хүрээ, зэлэх хувь, хурсан хэлбэр хурдасны зузаан зэргийг хэмжиж тэмдэглэнэ. Энд мөн гол горхи, хуурай сайрын хел адгаар үүссэн төрөл бүрийн хурдаст ялангуяа чулуу, наанги шороонд дараадсан талбай багтана.

Бэлчээрийн хөрсний салхины элэгдэл мөн бутанд улайлж тогтсон злсний хэлбэрээр илэрдэг болохыг анхаарах хэрэгтэй.

Техникийн гаралтай хөрсний элэгдэл, эвдрэлд авто зам, малын зөрөг, хот айлын зуслангийн буйр зэрэг орох бөгөөд тэдгээрийг яжлын зурагт тэмдэглэж, солбицолыг тодорхойлно.

Сүүлийн жилүүдэд бүтээн байгуулалтын ажилтай холбоотойгсор шинээр барих автозамын далангийн шороп яянсан карьер, уурхайн ашиглалттай холбоотой автомашинас үүссэн зам, түүний тоосжилтын хүрээ, бичил уурхайн олборлолт явагдаж байгаа газрын элэгдэл эвдрэлийн хилийг тогтоож ажлын зурагт тэмдэглэх шаардлагатай.

2.4.2. Мэрэгчдийн хор хөнөөлд нэрвэгдсэн байдал

Энд үлийн цагаан оготно, царцаа зэрэг түгээмэл тархацтай хортон, мэрэгчдийг авч үзнэ. Хортон мэрэгчдийн хор хөнөөлд нэрвэгдсэн байдал, тархалт, хөнөөлийн мэдээллийг хянан баталгааны актад заавал тусгана.

Тал хээрийн бүсийн бэлчээр, тариалангийн талбайд өртөн тархсан хоноол учруулдаг мэрэгчдийн нэг бол үлийн цагаан оготно юм. Үлийн цагаан оготны тархалтыг явуулын ба талбайн аргыг ашиглан тодорхойлно.

Талбайн арга: тухайн нутгийг төлөөлөхүйц цэгт 25×25 м² талбайг 3-5 дэзталттай сонгон авч, бүх нүхийг бөглөж хоноод, өглөө нь онгойсон нүхний тоог гаргана. Үүнийгээ 16-аар үржүүлж 1 га-д ногдох эзэнтэй нүхний тоог гаргана. Мөн хэмжээний талбай сонгон авч дурангаар ажиглаж тоолоод сиролцоо тоог тогтоож болно.

Явуулын арга: 1 км урт сиролцоогсor 5 м өргөн талбайд бүх нүхийг бөглөж хоноод, өглөө нь онгойсон нүхний тоог гаргана.

1 га бэлчээр дэх эзэнтэй нүхний тоогоор үлийн цагаан огстны хөнөөлийн зэрэглэлийг тогтооно. Үүнд:

- 500 хүртэл хоноол багатай
- 500-1000 хөнөөлтэй
- 1000-1500 их хөнөөлтэй
- 1500- дээш нэн их хөнөөлтэй

Хортон шавьжийн хор хөнөөлд нэрвэгдсэн байдал

Энд үлийн цагаан оготно, царцаа зэрэг түгээмэл тархацтай хортон, мэрэгчдийг авч үзнэ. Хортон мэрэгчдийн хор хөнөөлд нэрвэгдсэн байдал, тархалт, хөнөөлийн мэдээллийг хянан баталгааны актад заавал тусгана.

Нэгж талбайн царцааны нягтралыг тооцоолох арга:

Цэгэн судалгааны аргаар төлөвлөсөн замналын дагуу талбайгаар явж 100 м тутамд нэг ам метр тооцоолох цгэвч газрагас үсөрсөн буюу ниссэн, газарт үлдсэн царцааг тоолж дараах томъёогоор тооцоолж гаргана.

$$N = \frac{\sum n}{m}$$

- N- нэг ам метр талбайн дундаж нягтрэл
- n- Нэг ам метр талбайд тоологдсон нийт царцаа
- m- Тооцоолох цэгүүдийн тоо

2. Шавьжийн стандарт шүүрүүлийн аргаар сонгосон талбайг диагналын дагуу явж 50 алхам тутамд салхины зүгийн эсрэг шүүрүүлийн амсараар ургамлыг шүргүүгэн 10 цэгт даллан доорх томъёогоор тооцож гаргана.

$$X = \frac{N}{2\pi \times L \times R^2}$$

X- нэг ам метр талбайд тархсан царцааны (шавжийн) нягтрал

N- Шүүрүүлийн "r" далпалтанд орсон царцааны тоо

R- Шүүрүүлийн цагаригны радиус (0.3 м)

L- Шүүрүүлийн нэг далалтаар хамарч өнгөрэх замналын урт

1.2 метртэй иштэй шүүрүүлийн нэг далалтын замналын урт нь 180 градусын өнцөгтэйгээр далласан бол 4.5 м, 120 градусын өнцөгээр далласан бол 3 м орчим тус байдаг.

P - шүүрүүлийн далпалтын тос

Стандарт шүүрүүл нь 1.20 м урт иштэй, 60-70 см гүн урттай, цагиргийн диаметр нь 30 см байна.

3. Замналын аргаар судалгааг сийрэг ургамалтай газар 4 м, өтгөн ургамалтай газар 2 м өргөнтэй байвал зохино. Замналын тоо чиглэл нь судалгаа хийх талбайн хэмжээ, газрын гадаргаас хамаарна.

$$D = \frac{A \times 10000}{B \times V}$$

D- нэг га бэлчээрт тархсан царцааны дундаж тоо /ш

A- Замналын судалгаагаар цгэвч бүрээс илэрсэн царцааны нийлбэр

B- Замналын судалгаа хийсэн замын урт/m

V- Нүдэн баримжааны өргөн/m

Царцааны тархсан талбайн хэмжээ 100 га-аас бага байвал тооцоолс хэгүүд болон замнал хооронд тус бүр 100 м зйтэй байж болно. 100 га аас их хэмжээний талбайд

царцаа тархсан бол тооцоолох цэгүүд болсн замнальн хоорондох зайл 200 м хүртэл ихэсгэж болно.

$$\Delta = \frac{a+b+c}{10000}$$

- A- Судалгаа хийсэн талбайн хэмжээ, га
a-тооцоо хийсэн цэгүүдийн тоо, ш
b-тооцоо хийсэн цэгүүдийн хоорондох зайл, м
c-замнал хоорондох зайл, м

Эх сурвалж. Х.Батнаран, Монгол орны хадлан, бэлчээр, таримал ургамалд хөнөөл учруулдаг царцаа, 2015 он.

2.5. Бэлчээрийн газрын гадаргын ба хөрсний бохирдол

Газар ашиглалтын үлмаас хөрс, ус, агаарт химиин хорт бодис хуримтлагдах, улмаар нэгээс нэгээд дамжих нахцелтэй бол химиин бохирдолт гэж үзэж, лабораторын шинжилгээгээр тогтооно.

Сүүлийн жилүүдэд уул уурхайн ажил эрчимжтэй явагдаж байгаа, химиин бодисын хэрэглээ их байгаа тул хянан баталгааны ажлын хүрээнд бэлчээрийн хөрсний бохирдлыг заавал тодорхойлох шаардлагатай (ялангуяа хүн, малд хортой бодис хэрэглэж байгаа газарт).

Уурхай, бичил уурхай, ашигт малтмал слборлолт, хайтуул хийгдэж байгаа талбайн орчмын газарт (10 км зайд, салхин доод хэсгээс) мониторингийн цэг байгуулж, хөрсний дээж авч, хүнд металлын шинжилгээг хийнэ. Энэ шинжилгээг хийхдээ тухайн газар ашиглалт, хэрэглэж байгаа бодис, технолгиос хамааруулан тодорхойлох элементийг сонгож, шинжилгээнд хамруулна.

Хүнд металын бохирдлын шинжилгээний дүнг "Хөрсний чанар. Хөрс бохирдуулагч бодис, элементүүдийн завшееөрөгдөх дээд хэмжээ MNS5850:2008" стандарттай харьцуулж, тайланч тодорхой тайлбарласан байна.

Бэлчээрийн хөрсний бохирдолтод дараах бохирдлыг онцлон авч үзнэ. Үүнд:

- Хорт ургамлын ба бууцанд шимээчийн тархалт
- Малын ёвчин гарсан болон булшилсан газрын бохирдол
- Ахуйн бохирдол/хог хаягдал
- Мал угаалга хийсэн газрын бохирдол
- Уул уурхайн ашиглалтын нэлээлэл /хөрсний органик биш (хүнд металл) бохицдуулагч бодисоор бохирдсон эсэх
- Хортон шавьж, мэрэгчдийн устгалтай холбоотой бохирдол /үүнтэй холбоотой бодисын бохирдол

Гэхдээ бохирдуулагч бодис хэрэглэсэн тухай тодорхой мэдээлэлгүй тохиолдоп хөрснээс дээж авах, задган шинжилгээ хийх ач холбогдолгүйг анхаарах хэрэгтэй.

Гадаргын ба хөрсний бохирдолт төвлөрсөн газар бопон хот айлын буйр, худаг усны орчимд байж болзошгүй юм.

"Байгаль хамгаалал. Хөрс. Шинжилгээний дээж авахад тавихдах өрөнхий шаардлагуул. MNS3298-1991" стандартын дагуу хэрсний дээжийг авна.

Өвөлжөө, хаваржааны бууцанд шимзгч хорхой, хамууны нянг холбогдох стандартын дагуу тодорхойлно.

Холбогдох байгууллагуудтай /Онцгой байдлын газар, Мал эмнэлэг, үржлийн газар, ХАА газар/ хамтран өмнө нь малын халдварт өвчин гарч байсан газруудыг тогтоож, зурагт тэмдэглэхээс гадна энэ талаарх мэдээллийг хянан баталгааны актад заавал тусгана.

2.6.Хээрийн ажлын тайлангийн агуулга

- Нүүр хуудас нь хүрээтэй байх ба дотор нүүр хуудсанд хянан баталгаа гүйцэтгэсэн аж ахуйн чэгжийн гүйцэтгэсэн ажилтнууд, захирал гарын үсэг зурж баталгаажуулан, тамга дарсан байна. (ЗАХИАЛАГЧИЙН НЭР /үсгийн хэмжээ 12, томоор/, АЖЛЫН НЭР /үсгийн хэмжээ 16, томоор/, ГҮЙЦЭТГЭГЧИЙН НЭР /үсгийн хэмжээ 14, томоор/, УЛААНБААТАР, ...ОН /үсгийн хэмжээ 12, томоор/)
- Гарчиг (хуудасны дугаартай байх)
- Өрөнхий мэдээлэл /хээрийн ажлын зорилго, зорилт, гэрээний дугаар, гэрээний хугацаа, мөрдсөн зааваа, аргачлал /хуулийн заалтууд бичихгүй/, хээрийн ажил гүйцэтгэсэн аймаг сумын нэр, хугацаа, багийн бүрэлдэхүүн, ажлын хэсгийн оролцоо, орон нутгийн оролцсоо байдал/
- Хээрийн судалгааны ажлын төлөвлөгөө, түүний гүйцэтгэлийн хувь, гүйцэтгэх хүмүүсийн нэр, ажил үүргийн хуваарь, хугацаа
- Хээрийн судалгааны маршрут, гүйцэтгэл, нэмэлт маршрут, эдгээрийн тайлбар
- Хээрийн ажилд ашигласан техник, ёсогж хэрэгсэл, ашигласан материалын жагсаалт
- Ажлын зургийн хуулбар, тайлбар, хээрийн нахцөнцөд тодотгосон эсэх
- Хээрийн ажил гүйцэтгэхэд тулгарсан бэрхшээл, түүнийг шийдвэрлэсэн байдал
- Хавсралт (Аймаг, сумд болон бусад байгууллагатай харьцсан албан бичгийн хуулбар, Мониторингийн болон бусад цэгийн солбицолын жагсаалт, бичиглэлийн хуулбар, фотос зураг, цэгийн хувийн хэрэг, тайландаа засвар гарсан бол засварын жагсаалт, түүнийг зассан ухай тайлбар (хүснэгт))
- Баталгааны хуудас

2.7.Хээрийн ажлын захиалагчийн хяналт

Гүйцэтгэгч хээрийн ажлыг эхлэх, дуусгахдаа 7-оос доошгүй хоногийн өмнө захиалагчид мэдэгдэж, хээрийн ажлын тайланг ирүүлнэ.

Энэ нь хээрийн ажлын захиалагчийн хяналт хийх бэлтгэл ажлыг хангах, хээрийн ажлыг шалгах удирдамж боловсруулах, хүний нөөц, техникийн бэлэн байдлыг хангах зорилготой.

Захиалагчийн хяналт дараах байдлаар хийгдэнэ.

1. Аймгийн засаг даргын захирамжаар аймгийн газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын мэргэжилтэн, Хүнс, хөдөө аж ахуйн газрын мэргэжилтэн, Сумын Засаг дарга, Газрын даамал, сумын мал үржлийн тасгийн дарга, мэргэжилтэн, сумын байгаль хамгаалагч гэсэн бүрэлдэхүүнтэй байгуулж, удирдамжийг батална. (Ажлын хэсэг гүйцэтгэгчийг хээрийн судалгаа хийх явцад хамтран явж хяналт хийж болно.)
2. Ажлын хэсэг хээрийн ажлыг тазар дээр нь шалгаж, захиалагчийн хяналтын тайлан, дүгнэлтийг газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад ирүүлнэ. Тайланд ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүн баталсан тушаалт удирдамжийн хуулбар, дутуу, зөрүүтэй хийгдсэн ажлын жагсаалт, нэмж хийх ажлын жагсаалт, сумын эрх бүхийн албан тушаалтуудын оролцсон байдал зэргийг тусгасан байна.

Ажлын хэсгийн тайлан, дүгнэлт, мэргэжлийн хэлтсийн ажил шалгасан дүгнэлтийг үндэслэж хээрийн ажлын тайланг архивт хүлээн авна.

Мөн газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагаас ажлын хэсэг байгуулж, удирдамжийн дагуу хээрийн ажлын гүйцэтгэгчийг тазар дээр нь түүвэрчлэн шалгана.

ГУРАВ. МАТЕРИАЛ БОЛОВСРУУЛАЛТЫН АЖИЛ

Материал боловсруулалтын ажлын хүрээнд бэлтгэл болон хээрийн судалгааны явцад бүрдүүлсэн мэдээлгийг нэгтгэх, боловсруулалт хийх, дүн шинжилгээ хийх, зурагах ажил хийгдэнэ.

Тайлан боловсруулах ажил нь лабораторийн шинжилгээний дүгнэлтийг тайлбарлах, үндсэн мэдээллийг боловсруулах, дүпшлэл паспорт бичих, хавсралт хүснэгтийг боловсруулах, шаардлагатай бичих гэсэн хэсгээс бүрдэнэ.

3.1. Үндсэн үзүүлэлт

Дараах үзүүлэлтүүдийг лабораторийн шинжилгээгээр тодорхойлох бөгөөд Стандартчилал, тохирлын үнэлгээний тухай хуульд заасны дагуу итгэмжлэл аэснэг лабораторийт хийлгэнэ. Үндсэн үзүүлэлтэй бий болох чадвартай тодорхойлжсан боловсруулалт.

А. Бэлчээрийн ургамлын химийн найрлага, шимт чанар:

1. Чийг
2. Протейн
3. Тослог
4. Эслэг
5. Азотгүй хандлаг бодис
6. Үнс

Эдгээр үзүүлэлтийг ХААИС-ын харьяа ургамал хамгааллын эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн лабораторийт тодорхойлно.

Б. Бэлчээрийн хөрсний агрохимийн болон физик шинж чанар:

Лабораторын шинжилгээний үзүүлэлтүүд

Хүснэгт 9

№	Үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Тодорхойлох арга
1	Ялзмаг	Хувь	Тюрины арга
2	Нитрит азст	мг/кг шороонд	1.0 н КСЕ-ийн хандмалын асга
3	Хадэлгөөнт фосфор	мг/кг шороонд	Мачигиний арга
4	Хадэлгөөнт кали	мг/кг шороонд	Дэлт фото метр
6	pH	Коэф	Потенциометр
7	Давсжилт	Хувь	Кондуктометр
8	Механик бүрэлдэхүүн	Хувь	Качинскийн арга

Давсжилтын шинж тэмдэг илэрсэн херсэнд давсжилтын шинжилгээг хийнэ.

Шинжилгээний дүнг лабораторийн тамга, тэмдгээр баталгаажуулан, эх хувиар эцсийн тайланда хавсаргана.

3.2. Нөлөөллийн үзүүлэлт

Бэлчээрт нөлөөлж байгаа үзүүлэлтийг дараах Байдлаар ангилж тодорхойлно.

Нөлөөллийн үзүүлэлтийг тодорхойлох

Хүснэгт 10

№	Нөлөөллийн үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Тодорхойполт	Тодорхойлох арга	Зурагт тэмдэглэх хэлбэр
1	Автогений	га	Хэрчигдлийн шигүүн, няятрал, тархалтагр нь тодорхойлох	Замын хсорондын зайд 10 м-ээс ихгүй зуравасын оргэн 50 м-ээс их бол автогений нөлөөлелд тооцож өртсэн газрыг тодорхойлно.	Талбай
2	Техногений		Уул уурхай Замын карьер Бичил уурхай Цэргийн бааз, сургуулитын газар Суурин газрын үлдэгдэл	Зам, Уул уурхайн ашиглалтын тустай зөвшөөрөл бүхий талбайн хилээс гадна ашиглалтад өртсан газрыг тодорхойлно. Мен зөвшөөрөлгүй ашиглалтыг тодорхойлна Ашиглалтын лицензийн хилийг давхцуулна.	Цэг, талбай
3	Бэлчээрийн	Царцаа		Тархалтын хүрээгээр	Талбай

	хортон мэрэгчдийн		Мэргчид	тодорхойлно.	
4	Бохирдсон		А зэрэглэлийн өвчний голомт, дарж булсан цэг (10 км)	онцгой байдал, сумын мал эмнэлэгээс цэгийт авч ашиглах ба зурагт цэг, талбайгаар дурслэнэ	Цэг, талбай
5	Доройтсон		бага, дунд, хүчтэй		Талбай
6	Элсний			Тархац/сансырны зураг Газар дээр нь зузааныг тодорхойлох Эх үүсээр/элс үүссэн некцел байдал/салхи. талхлагдал, ашиглалтас үүсэх	Цэг, талбай
7	Хөрсний шугаман эвдрэл		Үерийн улмаас	Стандарт ашиглана. Зурагт цэгээр тэмдэглэнэ.	Цэг, талбай
8	Алслагдсан		Байгалийн саад бэрхшээлийн улмаас ашигладаггүй бэлчээр /даваа, гол суурьышлаас хэт хол/	Зураг дээ	Талбай
9	Худаг, усны хүрэлцээгүй		Гадаргын усан хангамж	Усжуулагдсан бэлчээрийн талбайг тодорхойлох аргачлал /ХААХҮЯ- наас баталсан/-гар	Талбай
10	Бэлчээрийн улирлын ашиглалт		Зун намрыг + Өвэл хаврыг -	+; - гэж тэмдэглэнэ.	Талбай
11	Зун намар	Малд идэгдэх ургац, цн/га	О см-ээс дээш хайчипсан ургац		Талбай

3.3. Хянан баталгааны ажлын үндсэн мэдээллийг боловсруулах

Үндсэн мэдээллийг хүснэгт хэлбэрээр боловсруулах ба хүснэгт тус бүрийг
өмнө хийсэн хянан баталгааны ажлын үр дүнтэй харьцуулан тайлбарлаж тайланда
оруулна. Хүснэгт болон тайланг заавал Arial фонтсөр бичсэн байна.

Үндсэн мэдээлэлд дараах мэдээлүүд орно. Үүнд:

1. Бэлчээрийн газрын төлөз байдал, чанарын дэлгэрэнгүй үзүүлэлт
2. Нэгж талбарын дүгнэлт
3. Нэлөөллийн үзүүлэлт
4. Мониторингийн (дээж авсан, бичиглэл хийсэн) цэгийн дэлгэрэнгүй хүснэгт
5. Мониторингийн цэгийн хувийн хэрэг

Дэлгэрэнгүй үзүүлэлтийн хүснэгт нийт 29 үзүүлэлтээс бүрдэнэ.

1. Нэгж талбарын дугаар: В220100001
2. Мониторингийн цэгийн дугаар: М1
3. Бичиглэлийн цэгийн дугаар: В1
4. Зураг дээрх индекс: 1
5. Бэлчээрийн төрлийн ангиллын шифр: Θ – I-1-1-1
6. Бэлчээрийн төрлийн нэр: Хагт, Хаг-хөвдөт
7. Талбай, га: 19595.3
8. Бүрдлийн хувь: Хэрэв бэлчээрийн төрөл дангаараа бол 100 гэж бичигдэнэ.
Холимог бол зохих хувийг бичнэ.
9. Тусгац бүрхэц, %: Бичиглэл хийсэн болон мониторингийн цэг дээр өөрчлөх боломжтой.
10. Зүйлийн тоо, ш: Бичиглэл хийсэн болон мониторингийн цэг дээр өөрчлөх боломжтой.
11. Төрх байдал: га-аар тэмдэглэнэ. Энэ талбайн хэмжээ нөлөөллийн үзүүлэлтийн нийт га талбайг үзүүллийс.
12. Нөлөөллийн үзүүлэлтүүд, га: Талбайн хэмжээг зурагт тодорхойлсоноор тэмдэглэнэ.
13. Ашиглалтыг зун-намрын, өвөл-хаврын гэж ялгаж тэмдэглэнэ.
14. Бодит ургац, цн/га: Зун намрын болон өвөл хаврын ургацыг ашиглах бол дундаж ургацыг дээрх 2 ургацын дунджаар бичнэ. Харин бичиглэл хийсэн болон мониторингийн цэгийнхийг газар дээрх хэмжилтийн үр дүнгээр бичигдэнэ.
15. Тэжээлийн шимт чанар, солилцох энэрги, МДЖ: лабораторийт тэдорхойлно.

..... аймгийн (аймгийн код) Сүм (сүмийн ксд)-ын бэлчээрийн төлөв байдал, чанарын улсын хянан баталгааны дэлгэрэнгүй үзүүлэлт

Хүснэгт 11

Үндсэн чануулт		Нагаалмын чануултууд, га	Майд крайдэх уралц, цга
Нэгж талбарын дугаар	Мониторингийн цэгийн дугаар		
Бичиглэлийн цагийн дугаар			
Зураг дээрх индекс			
Бэлчээрийн төрлийн ангиллын шифр			
Бэлчээрийн төрлийн нар			
Галбай, га			
Бүрдлийн хувь, %			
Тусгаг бүркэн, %			
Зүйлийн бүрэлдэхүүний тоо, ш			
Төрх байдал, га			
Аллогени			
Техногени			
Хортон марагчийн нолсоо			
Бохирдсон			
Бага зөврөг доройтсон			
Дунд зөврөг доройтсон			
Хүчтэй доройтсон			
Элсний нийтийн ногоон			
Усны эвдрэлд ороон			
Гүү жалга гарсан			
Алслагдсан			
Худаг усны хүрэлцэсэгүүгээс ашигладдагтүй			
Ашиглалт			
Зүн намрын ургац			
Өвэл хазрын ургац			
Жилийн дундаж ургац			
Тээвэрлийн шимт чанар, соминийн энерги, МДЖ			

Төрх байдлын зорилтуулт (Gis, Excel) хүснэгтэнд тэмдэглэх хэлбэр

Хүснэгт 12

№	Төрх байдлын Зарчмын	shp	Excel
1	Их	c3	c3
2	Сөнгөй	c2	c2
3	Дунд	c1	c1
4	Бага	c	c
5	Довонтой	d3	d3
6	Мх	d2	d2
7	Дунд	d1	d1
8	Бага	ch3	ch3
9	Их	ch2	ch2
10	Цэвэр	ch1	ch1
		0	0

..... аймлын (аймгийн код) сум (сумын кодын бэлчээрийн төвөө тайлал, чанарын улсын хянан баталгааны хөрс, угамлын дээжний шинжилгээний нийдэн үзүүлэлт Хүчинт 13

№	Нэгж талбартын дугаар	Хөөсчий шинжилгээний үзүүлэлт			Ургамлын шинжилгээний үзүүлэлт					
		Мониторингийн цэгийн дугаар	Бичиглэлийн цэгийн дугаар	Хөрөнгөийн яланомог	Хорсний орчин	Нитрат эзот	Хадолгаант фосфор	Хадалгавант кали	Механик бүрэлдэхүүн	Хүнд металлын шинжилгээ

Нэлаялтийн үзүүлэлтийн төвчөө (хянан баталгааны акт бичихэд ашиглана)

Хүчинт 14

Төрх байдал Нийт орчин Чанарын эзотууд	Сөгтэй		Довонтоя		Чигүүгээр		Өвслөг ургамалтai		Бэлчээрт тожиржүүр		Дүн /га/
	Нэгж талбары н дугаар	Нэгж талбай га	Нэгж талбай и/га	Нэгж талбарын н дугаар	Нэгж талбай га	Нэгж талбарын н дугаар	Нэгж талбай га	Нэгж талбарын н дугаар	Нэгж талбай га	Нэгж талбарын н дугаар	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Хүчинчийн дорсийн тохиомжийн Дунд зэрэг дорсийн тохиомжийн											
Бага дорсийн Автоген											
Технологич Хортон мэрэчид											
Гүй жалга Усны эвдэрэл Эпсний нүүцт											
Боксирдолт Арслагадсан Ашиглаадатгүй Хэзийн буюу еөрчилгэгүй											
Дунд га/											

Бэлчээрийн даац тодорхойлох:

Бэлчээрийн нэгк талбайд тодорхой хугацааны турш бэлчих мал, өвсөн тэжээлтэн амьтны тэогоор илэрхийлэгддэг хэмжигдэхүүнийг бэлчээрийн даац гэна /Бэлчээр тэжээлийн хүрээлэн/.

Бэлчээрийн ургац жил жилд байнга хэлбэлзэдэг учир даацыг өнтэй, хэвийн, гантай жилүүдээр ялгаваолан тооцоолно.

Бэлчээрийн даацыг зөв тогтоохын тулд бэлчээрээс аливаа төрлийн мал, амьтны сдорт идэх өвсний хэмжээ, мал, амьтны тоо, бэлчээрийн ургац бэлчээр ашиглах хугацаа, бэлчээсийн талбайн хэмжээг мэдсэн байх шаардлагатай.

Хүснэгт 15

Малын төрөл	Улирал			
	зун	намар	өвэл	хавар
Адуу	7,8	8,1	6,5	5,8
Тэмээ	14,1	13,0	8,1	9,9
Үхэр	8,7	9,7		7,4
Хонь	1,6	1,8	1,1	1,1
Ямаа	1,3	1,4	1,0	1,0

Үод, бод малын өдөрт бэлчээрээс идэшлэх өвсийг, нэг хонинь өдрийн нормтой жишиж гаргадаг.

Төрөл бүрийн малыг хонин толгойд шилжүүлэх итгэлцүүр
/Газрын төлбөр ногдуулах аргачилсан заавар, 2011 он/

Хонин толгойд шилжүүлэх коэффициентийг малын тэжээлийн хүрэлцээ, хангамж, бэлчээрийн даацыг тодорхойлоход ашиглана.

Хүснэгт 16

Малын төрөл	Адуу	Тэмээ	Үхэр	Хонь	Ямаа
Хонин толгойд шилжүүлэх илтгэлцүүр	7,0	5,0	6,0	1	0,9

Бэлчээрийн нэг га талбайн даацыг БД=У/ӨХ томъёогоор бодно.

БД- Бэлчээрийн даац

У- Бэлчээрийн бодит ургац, ц/га

Ө- нэг малын бэлчээрээс өдөрт идэх өвс, кг

Х- Нэг өрх айлын бэлчээр ашиглах хугацаа, хоногоор

Бэлчээрийн даац

Хүснэгт 17

Нийт малын тоо	адуу	үхэр	тэмээ	хонь	ямаа	Малын тоо /хонь толгойд шилжүүлсэнээр/	Жилд шаардагдах тэжээлийн нөөц. МЯН.ЦН	Даац заштвалт - , + %
1	2	3	4	5	6	7	8	9

Бэлчээрийн чадавхи тодорхойлох:

Бэлчээрийн даацыг бэлчээрийн ургац, нэг малын хоногт бэлчээрээс идэх ёвс, хот айл, өрхийн малын тоо, бэлчээр ашиглах хугацааг үндэслэн шаардагдах бэлчээрийн талбайгаар тохируулж болно.

БТ=ӨХС/У

БТ-шаардагдах бэлчээрийн талбай, га

С-Малын тоо

Ө-Нэг малын бэлчээрээс идэх ёвс, кг

Х-хугацаа, хоног

Бэлчээрийн багтаамж гэдэг нь нэг хонин толгойд ногдзол зохих бэлчээсийн талбайг хэлнэ.

Бэлчээрийн чадавхи

Хүснэгт 18

Бэлчээрийн нийт талбай /га/	1га бэлчээрийн малд идэгдэх ургац /цн/	Тэжээлийн нөөц /мян цин/	1га бэлчээрт байх мал /хонь толгой/	Бэлчээрийн чадавхи хонь/толгой
1	2	3	4	5

Бэлчээрийн тэжээлийн нөөц

Хүснэгт 19

Зураг даарх индекс	Бэлчээрийн терлийн ангиллын шифр	Бэлчээр хадлангийн анги, бүлэг, тэрлийн нэр	Талбай, га	Боди хуурай ургац, цн/га			Тэжээлийн нөөц, мян.цин
				Зун, намар	Өвөл, хавар	Жигийн дундаж	
1	2	3	4	5	6	7	8
Дундаж							

3.4.Өмнө хийсэн хянан баталгааны үр дүнтэй харьцуулах

Өмнө хийсэн хянан баталгааны үр дүнтэй харьцуулж, өөрчлөлтийг тогтоох нь тухайн сумын бэлчээрийн хянан баталгааны акт бичих гол эх сурвалж нь болно. Харьцуулалтыг хавсралт 6-д заасан хүснэгтээр хийж тайлбарыг тайланд дэлгэрэнгүй тусгана.

3.5.Мониторингийн цэгийн хувийн хэрэг бүрдүүлэх

Хувийн хэргийг хавсралт 5-д заасны дагуу бүрдүүлж, тайланд хавсаргана.

3.6.Хянан баталгааны дүгнэлт бичих

Хянан баталгааны дүгнэлтийг 2 хэлбэрээр бичнэ. Үүнд:

1. Мочитсингийн цэг бүхий нэгж талбарын дүгнэлт
2. Ижил төрлийн бэлчээр бүхий нэгж талбаруудыг багцалсан дүгнэлт

Хянан баталгааны дүгнэлтэд хэмжилт, задлан шинжилгээний дундаж тоон утга ба түүний үнэлэлт дүнээг заавал бичигдэнэ.

3.7.Хянан баталгааны акт бичих

Хянан баталгааны акт нь Газрын тухай хуулийн 50, 51-р заалтыг хэрэгжүүлэх, тухайн жилийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөнд тусгаж хэрэгжүүлэх, газар зохион байгуулалтын арга хэмжээг тогтоож үүрэгкүүлэхэд чиглэнэ.

Хянан баталгааны актыг газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын ХАА газрын хянан баталгааны асуудал хариуцсан мэргэжилтэн сум бүрээр болон аймгийн хэмжээгээр гаргана.

Хээрийн ажиглалт хэмжилт, лабораторийн задлан шинжилгээний дүнг үндэслэн актыг гаргах бөгөөд дараах загварын дагуу гаргана

... аймгийн ... сумын бэлчээрийн хянан баталгааны акт

Хүснэгт 20

Газрын нэр, нэгж талбар	Цаашид бэлчээр ашиглалтад тавигдах шаардлага	тапбай, га

Актыг газрын асуудал ярхалсан төрийн захиргааны байгууллагын дарга буюу хянан баталгааны улсын өрөнхий шинжээч баталгаажуулан, тухайн орон нутгийн захиргаа болон ХАА-н асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллагад албан ёсоор хүргүүлнэ.

Ялангуяа төлөв байдлын ба чанарын өөрчлөлт гарсан тохиопдолд ихээхэн анхаарал тавих хэрэгтэй. Өөрчлөлтийн үндэслэл ба зээглэл, шалтгаан, түүнд

нэлаелсөн хүчин зүйл, зерэг ба сөрөг талыг тодорхой баримт үндэстэй актад тусгана.

Мөн хээрийн ба материал боловсруулалтын хугацаанд ожиглагдаж байсан буюу тэмдэглэгдсэн хэдийгээр дүгнэлт гаряах үндэслэл болохооргүй ч гэсэн дараагийн хянан баталгааны ажилд мөн цаашдын газар ашиглалт, хамгаалалтанд анхаарах газрын төлөв байдал, чанарын онцлогийг тусгасан байна.

Акт хэдий чинээ дэлгэрэнгүй олон талаас нь авч үзсэн байх тутам тэдий чинээ сайтар үндэслэлтэй болно. Хянан баталгааны дүгнэлтэд хавсаргах зураг ба шаардлагын бурдэлтээр тухайн хянан баталгааны ажлын чанар тодорхойлогдоно. Өөрөөр хэлбэл хянан баталгааны дүгнэлт, зураг, акт нь хянан баталгааны нэгдсэн тодорхойлолт болно.

3.8. Нэгж талбарын сүлжээний зураг боловсруулах

Хянан баталгааны нэгж талбарын сүлжээний тоон зураг боловсруулах ажил дараах хэсгээс бүрдсэн байна. Мэдээлэл оруулахдаа заавал Arial фонт ашиглана.

1. Зураглах
2. Хүснэгтэн мэдээллийг оруулах
3. Зургийн эх бэлтгэх, хэвлэх

3.8.1. Зураглах

1. Хянан баталгааны нэгж талбарын сүлжээний тоон зургийг Засгийн газрын 2009 оны 25 дугаар төгтоолоор батлагдсан WGS-84 солбицол, UTM тусгагт зураглана.
2. Газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагаас аймаг, сумын хилийт тоон хэлбэрээр авч ашиглах бөгөөд сумын төвийн тэг гортигийг тухайн сумын захиргаанд баримталж байгаа хилээр зураглана.
3. Цэг, шулуун, талбай хэлбэрээр зураглах ба эдгээр нь орон зайн мэдээллийн сангийн шаардлагыг хангасан хүснэгтэн мэдээллийн болон таних тэмдгийн загвартай байна.
4. Хянан баталгааны өгөгдлийн сангийн загварыг үндэсний орон зайн мэдээллийн санд нийцүүлэн газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага батална.
5. Тоон зургийн топологийн алдааг засварласан байна.

3.8.2. Хүснэгтэн мэдээлэл оруулах

Хянан баталгааны нэгж талбарын сүлжээний зургийн давхарга бур хүснэгтэн мэдээлэлтэй байх бөгөөд бэлчээрийн газрын төлөв байдал, чанарын улсын хянан баталгааны өгөгдлийн сангийн загварын дагуу осуулна. Хүснэгтэд мэдээллийг заавал Arial фондоор бичнэ.

1. Бэлчээрийн төрөл буюу хянан баталгааны нэгж талбар
2. Бага доройтсон бэлчээр
3. Дунд зэрэг доройтсон бэлчээр

- Хүчтэй доройтсон бэлчээр
- Сөөгтэй бэлчээр
- Довонтэй бэлчээр
- Чулуутай бэлчээр
- Мочитсрингийн цэг
- Хөрсний дээж авсан цэг
- Бичиглэлийн цэг
- Нөлөөллийн үзүүлэлтийн мэдээлэл

Гүйцэтгэгч хянан баталгааны орон зайн мэдээллийг үндэсний орон зайн мэдээллийн санд оруулах бөгөөд газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын орон зайн мэдээлэлийн асуудал хасиуцсан нэгжээр дүгнэлт гаргуулж, эцсийн тайлангийн ард хавсаргана.

3.8.3. Зургийн эх бэлтгэх

Хил залгаа аймаг, сумдын нэгж талбарын сүлжээний зургийн хил зааг уялдаж байгаа /тохирч байгаа/ эсэхийг газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын срон зайн мэдаэлэлийн болон мэргэжгийн хэлтэс хамтран шалгаж дүгнэлт гаргана.

Зургийн эх бэлтгэхдээ заавал текст, тоог Arial фондоор, тохирох үсгийн хэмжээ зэр бичнэ. Жишээ нь:

- зургийн нэр 14 (үсгийн хэмжээ)
- булангийн хүснэгт 10-аас доош (үсгийн хэмжээ)
- зургийн тайлбар 12-оор (үсгийн хэмжээ)
- таних тэмдэг, нэгж талбарын дугаар, мониторингийн цэгийн дугаарыг тохирох үсгийн хэмжээгээр бичнэ.

Хянан баталгааны зургийн үндсэн өнгө нь бэлчээрийн төрелүүдийн өнгө байх бөгөөд үүнийг Монгол орны бэлчээр, хадлангийн ангилааны өнгө ба ходоор өгнө.

Зургийн нэрийг өгөхдөө Монгол улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн код (MNS5641-0-2006 2x, MNS5641-1-2006 6x, MNS5641-2-2006 34x, MNS5641-3-2006 47x) стандартыг ашиглана. Жишээ нь Архангай аймгийн (аймгийн код) Ихтамир сум (сумын код)-ын бэлчээрийн газрын төлөв байдал, чанарын улсын хянан баталгааны нээж талбарын сүлжээний зураг

Зургийн суурь таних тэмдгийг хийхдээ Стандартчиллын үндэсний зөвлөлийн 2017 оны 12 дугаар сарын 22-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолцор баталсан дараах стандартыг таних тэмдгэгт ашиглана. Үүнд:

- "Байр зүйн болон дэвсгэр зургийн загвар сан, таних тэмдэг. Масштаб: 1:500, 1:1000, 1:2000, 1:5000. MNS 6702:2017",
- "Байр зүйн зургийн загвар сан, таних тэмдэг. Масштаб: 1:25000, 1:50000, 1:100000. MNS 6703:2017"

ЗУРАГТ НЭГЖ ТАЛБАРЫН ДУГААР БИЧИХ

Зурагт нэгж талбарын дугаарыг 8/99a/2359 гэж бичнэ. Энэ нь нэгж талбарын дугаар, бэлчээрийн индекс, талхлагдлын зэрэг, талбайн хэмжээ гэсэн дарааглаац бичнэ. Харин нэмэлтээр өөр балчээрийн индекс бичигдэх тохиолдолд голлох индексийг урд нь бичнэ. Жишээ нь 31/9+2146/3339.0 г.м.

Анхны хянан баталгааны нэгж талбарын дугаар өөрчлөгдөхгүй байна.

Харин шинэ нэгж талбарыг хамгийн сүүлийн нэгж талбарын дугаарлалтаас эхлэн дугаарлана.

Хэрэв нэгж талбар хуваагдсан бол а, б гэж ялгах нэмэлт дугаар өгнө. Өөрөөр хэлбэл 011a/228/300, 011b/228/200 гэж дугаарлана.

Хэрэв өмнөх хянан баталгааны нэгж талбарын дугаар өөр хэлбэрээр өгөгдсөн бол түүнийг олс хүснэгтийг тайланд тусгана. Жишээ нь:

Хүснэгт 21

№	Газрын нэр	Өмнөх нэгж талбарын дугаар	Одоо өгч байгаа нэгж талбарын дугаар
1	Нэмнэн	011/228/500	011a/228/300, 011b/228/200

ЗУРАГТ ХҮРЭЭ ОРУУЛАХ

Нэгж талбарын сүлжээний зурагт газар зүйн солбицолын тор хийх бөгөөд зураас нь харагдахгүй байна.

ЗУРАГТ ТАЙЛБАР ХҮСНЭГТ ОРУУЛАХ

Зурагт дараах 2 мэдээллийг хүснэгтээр оруулна. Үүнд:

1. Зургийн тайлбар
2. Мониторингийн цэгийн шинжилгээний дүн

Зургийн тайлбар

Хүснэгт 22

Зураг дээрх индекс	Ангилалын шифр	Бэлчээрийн төрөл	Нийт талбай, та
1	Ө-1-1-1	Өндөр уупын бэлчээр Хэгт. хаг-хөвдөт	3339.0 622.0

1992 онд Газрын бодлогын хүрээлэн /хуучин нэрээр/-ээс баталсан "Монгол орны бэлчээр хадлангийн ангилаа"-д заасан дэс дарааллаар ангилалын шифрийг бичиж оруулна. Зургийн тайлбар, тайлангийн хүснэгт адил байна.

Зурагт мониторингийн, бичиглэл хийсэн, дээж авсан цэгийн мэдээллийг дараах хүснэгтээр нэгтгэж оруулна.

Цэгийн мэдээлэл

Хүснэгт 23

Нэгж талбарын дугаар	Талбайн хэмжээ, га	Цэгийн дугаар	Сэлбисл	Ургамлын мэдээлэл	Хөрсний мэдээлэл
		M1			
		B1			
		D1			

Нэгж талбарын зургийн баруун доод буланд зургийг хийсэн болон шалгасан мэдээллийг оруулна. Схем болон томруулсан зурагт сруулах шаардлагагүй.

Булангийн хүснэгт

Хүснэгт 24

Ажлын нэр: ... аймгийн ... сумын өвлийн талеэ байдал, чанарын улсын хянан баталгаа			Гүйцэтгэгч байгууллагын нэр/тамга "Лобус" ХХК		
Захиалагч байгууллагын нэр: / ЗЫГ ЗЗГ/					
Шалгасан	Албан тушаал	Нэр	Гарын үсэг	Албан тушааг	Нэр
	Хэлтсийн дарга			Захирал	
	Мэргэжилтэн			Зурагийн боловсруулалт хийсэн	
Архив, мэдээллийн төвд хулээлгэн өгсөн огнос: 2018.03.25			Масштаб: 1:100000 Хэвлэсэн хувь: 3		

3.8.4. Зураг хэвлэх

Бэлчээрийн хянан баталгааны зураг тсмоохон цаасан дээр хэвлэх шаардлагаа үүсдэг тул дараах 3 хэлбэрээр 3 хувь (архивт, аймаг, нийслэлийн газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиurgaаны байгууллагын архивт, сумын Газрын даамлын ажлын хэрэгцээнд) хэвлэнс.

- Хянан баталгааны зургийг А3 цаасанд багтааж хэвлэх (булангийн хүснэгттэй байх, бусад хүснэгт багтах бэломжгүй бол оруулахгүй байх, энэ зургийн зүүн дээд буланд тухайн сум аймгийн аль хэсэгт байрласан тухай тойм зураг хийсэн байна)
- Хянан баталгааны зургийг А3 цаасанд (А3 хэмжээгээр тор татсан, торны нүдийг дугаарласан) багтааж хэвлэх
- Хянан баталгааны зургийг А3 цаасанд багтаан (хуваасан тор бүрээр) 1:100000 масштабаар хэвлэх

Хэвлэсэн зургийг дэс дарааллын дагуу А3 цаасны хэмжээтэй стандарт хайрцагт (архивын) хийж хүлээлгэн өгнө.

3.9.Хянан баталгааны ажлын тайлан

Тайлан бичих

Тайлан дср дурьдсан бүтцийн дагуу Arial фондоор үсгийн 12 хэмжээтэй, мөр хоорондын зайд 1.5-аар бичнэ.

Тайлан бичихдээ үг үсгийн алдаагүй, утга найруулга сайтай, 1 санааг давхардуулахгүй бичихэд анхаарна. Тсоны орон таслалын ард 1 байхаар бичнэ.

Бусад эх сурвалжаас иш татсан бол өгүүлбэрийн ард дөрвөлжин хаалтанд дугаарыг (ашигласан материалын жагсаалтын дугаар) бичнэ.

- (Гадна нүүр хуудас (ЗАХИАЛАГЧИЙН НЭР /үсгийн хэмжээ 12, томоор/, АЖЛЫН НЭР /16, томоор/, ГҮЙЦЭТГЭГЧИЙН НЭР /14, томоор/, УЛААНБААТАР, ...ОН /12, томоор/)Захиалагчийн нэр, ажлын нэрийн доор тухайн аймгийн сумын байршлыг харуулсан зургийг оруулж болох ба аймаг бүрийн тайланг авар ангийн хавтсанд хийнэ.
- (Дотор нүүр хуудас (ЗАХИАЛАГЧИЙН НЭР /үсгийн хэмжээ 12 томоор/, АЖЛЫН НЭР /16, томоор/, ГҮЙЦЭТГЭГЧИЙН НЭР /14, томоор/, оролцсон хүмүүсийн ажлын байрны нэр ба мэргэжилтэний нэр, гарын үсэг, УЛААНБААТАР, ...ОН /12, томоор/)Гарчиг (хуудасны дугаартай байх)
Зургийн жагсаалт (дугаар, хуудасны дарааллаар)
Хүснэгтийн жагсаалт (дугаар, хуудасны дарааллаар)
Графикийн жагсаалт (дугаар, хуудасны дарааллаар)
- **Үндэслэл** (ажил гүйцэтгэх үндэслэл, ажлын зорилго, зорилт, гэрээний дугаар, гэрээний хугацаа, ашигласан журам, заавар, аргачлал /хуулийн болон журмын заалтууд бичихгүй/-ийн жагсаалт, хамтран ажилласан байгууллага, хүмүүс, тэдний гүйцэтгэсэн үүрэг, хээрийн судалгааны ажлын төлөвлөгөө, маршрут, гүйцэтгэл, гүйцэтгэсэн хүмүүс, ажил үүргийн хуваарь, гүйцэтгэсэн хугацаа, ашигласан техник, багаж хэрэгслийн жагсаалт, хуучин хянан баталгаа хийсэн талаарх мэдээлэл, төвч үр дүн зэрэг мэдээллийг агуулна.)
- **Хянан баталгааны арга зүй** (арга зүйг схемээр харуулж тайлбарлах, цуглуулсан мэдээлэл, эх сурвалж, ажлын үе шат бүрт хийсэн ажлын жагсаалт, хиймэл дагуулын зураг болсворуулсан арга зүй, ажлын зураг, түүний бүрдэл, тэдгээрийн эх сурвалж)
- **Байгаль, нутаг дэвсгэрийн тухай мэдээлэл** (газар зүйн байршил, газрын гадарга, цаг уур, хөрсөн бүрхэвч, ургамалжилт)-ийг эх сурвалжийн хамт бичнэ. 1:100000 байр зүйн зураг болон агаар сансрын зураг, гадаргын өндөржилтийг зургаар харуулна. Уур амьстгалын мэдээллийг хамгийн ойр байрлах станцын сүүлийн 5-аас доошгүй жилийн мэдээллийг ашиглан бичнэ. Хөрсний шинж чанар, ургамалжилтын мэдээллийг хамгийн сүүлийн үеийн эх сурвалж ашиглан бичнэ. Зарим нэг ном сурах бичиг, судлаачийн бүтээлээс ишлэл авсан тохиолдолд уг өгүүлбэрийн ард нь хаалтанд, бүтээл болон номны нэр, зохиогч, оныг дурьдаж ашигласан материалын жагсаалтад оруулна.)

- **Бэлчээр ашиглалтын одоогийн байдал.** (Бэлчээрт тархсан нийт терөл, талбайн хэмжээ, бэлчээр тэжээлийн нөөцийг тооцох, бэлчээрийн багтаамж, даацыг тодорхойлох, сүүлийн 5 жилээр мальн тооны есөлтийг малын терлөөр гаргах, зун-намрын, өвөл-хаврын бэлчээрийн байршлыг тодорхойлс, тэхлагдалын зэрэглэлийг тайлбарлах, гол непеэ үзүүлж байгаа хүчин зүйлийг тайлбарлах, тайлбаруудыг баримт нотолгоонд сууринж хийх.)
- **Бэлчээрийн ургамалжил, түүний өөрчлөлт** (Бэлчээрийн ургамалжлын срохийн төрхийг тодорхойлох ба өмнө хийсэн хянан баталгааны ажлын талаар товч дүгнэлт өгсөн байна. Төлөв байдлын өөрчлөлт хур тунадас, температураас шууд хамааралтай байдаг туп дүгнэлт хийхдээ уур амьсгалын хүчин зүйл болон цаг уурын үзүүлэлтүүдийг хамтад нь авч үзэх хэрэгтэй. Мөн бэлчээрийн ургамлын тэжээлийн шимт чанарын талаарх мэдээллийг оруулна. Хянан баталгааны үндсэн үзүүлэлт, нөвлөлгийн үзүүлэлт, хэрс, ургамлын ши-жилгээний үр дүнг тайлбарлана. Бүсийн дүндаж утгатай болсн бусад судлаачдын бүтэслэлтэй харьцуулан дүгнэнэ.)
- **Мониторингийн цэгийн мэдээлэл** (Цэгийн жагсаалт, солбицол, цэг дээр хийгдсэн ажилбар, цэг байгуулсан үндэспэлийг цэг бүрээр тайлбарлах, цэгийн байршлыг сумын зурагт тоймоор харуулах, мониторингийн цэгийн бичиглэл, фото зураг, дээжний лабораторийн шинжилгээний дүн нэгтгэн харуулна. Харин бичиглэг, дүгнэлт зэргийг тайлангийн хавсралтад сруулна.)
- **Бэлчээрийг зохистой ашиглах, хамгаалах шаардлага** (хянан баталгааны ажлын үр дүнд үндэслэн бэлчээр зохион байгуулалтын гол арга хэмжээг тухайн сумын бэлчээр ашиглалтын онцлог, өөрчлөлтийн чиг хандлагатай үялдуулан бичнэ. Зарим нэгж талбарыг тусгайлан арга хэмжээг зөвлөнө. Актыг сум бүрт адил бичихгүй байхад анхаарна.)
- **Дүгнэлт** (энд дүгнэлт нь тайлангийн дүгнэлт бөгөөд сумын хэмжээнд нийт бэлчээрийн хэмжээ, хэдэн нэгж талбаат, хичнээн га талбайд хуваагдсан эсэх, еренхий ургамалжилт, байгаль газар зүйн онцлог, төлөв байдлын өөрчлөлтийн шалтгаан, өмнөх хянан баталгааны үр дүнгээс ямар байдлаар зөрсөн, түүний шалтгааныг тайлбарлах, үндсэн болон тусгай шаардлагыг тайлбарлах, хэрэгжүүлэх зөвлөмжийг товч дурьдсан байна. Дүгнэлт нь тайландаа дурьдсан тоон утгаар баталгаажсан байдлаар бичигдсэн байна.)
- **Ашигласан материалын жагсаалт** /цагаан толгойн дарааллаар/, эх сурвалжийн нэр, он, хуудсын дугаар, хэвлэгдсэн газрын нэр, цахим хаяг
- **Хавсралт** (албан тоотын хуулбар, бэлтгэл, хээрийн ажлын дүгнэлт, акт, лабораторийн шинжилгээний баталгаажуулсан дүн, паспорт буюу газрын төлөв байдал, чанарын хянан баталгааны дүгнэлт, мониторингийн цэгийн хувийн хэрэг, бичиглэл, дээж авсан цэгүүдийн мэдээлэл)
- **Баталгааны хуудас**

Газрын кадастрын мэдээллийн сан үнэн хэрэгтээ хянан баталгааны материалыг нэгтгэн дүгнэсний үр дүнд бий болно. Энэ утгаар л материалыг нэгтгэн боловсруулан баталгаажуулна.

Хээрийн ажлын тэмдэглэл ажиглалт, хэмжилтийн анхдагч материал, талбайд ашигласан, дээж авсан, хэмжилт хийсэн, цэг тэмдэглэсэн, мөн түүнчлэн аливаа сөрчлөлтийг тусгасан ажлын зураг зэргийг хүлээлгэн өгнө.

Тоон файлыг хуулбарлах

Тоон зураг, тайлан, хавсралтыг З хувь CD-д хуулбарлана. CD-ний нүүрийг доорх загвараар хийх бөгөөд 1 сумын материалыг (фолдерийн нэр: *Argalant sum*) 1 фолдер үүсгэн, дараах фолдерыг дарааллын дагуу хадгална.

A. Зураг

1. Нэгж талбарын сүлжээний зураг, "jpg". 1:100000 масштабаар (файлын нэр: *Argalant.jpg*)
2. Хуваалга хийсэн схем зураг, "jpg", А3 цаасны хэмжээгээр (файлын нэр: *Argalant_scheme*)
3. Хувааж хэвлэсэн зураг, "jpg", А3 цаасны хэмжээгээр (файлын нэр: *Argalant.jpg1*)

B. Тайлан

4. Үндсэн тайлан, Arial шрифт, "doc", "pdf" (файлын нэр: *Argalant_taiлан*)
5. Нэгдсэн хүснэгт, "exc" (файлын нэр: *Argalant_husnegt1*)
6. Нөлөөллийн товчоо, "exc" (файлын нэр: *Argalant_husnegt2*)
7. Дүгнэлт, паспорт (файлын нэр: T2116000467)

C. Хавсралт материал

8. Дараах мэдээллийг нэгж талбарын дугаарзар 1 фолдерт хийнэ. Үүнд:
 - Хээрийн судалгааны фото зураг, "jpg", (файлын нэр: *Heer_photo*)
 - Скайннердсан ургамлын бичиглэл, "psf" (файлын нэр: *urgamt_bichiglel*)
 - Скайннердсан хөрсний бичиглэл, "pdf" (файлын нэр: *hurs_bichiglel*)
 - Скайннердсан лабораторын шинжилгээний дүн, "pdf", (файлын нэр: T2116000467)
9. Боловсруулалт хийсэн агаар сансрын зураг (фолдерийн нэр: *Argalant_хиймэл дагуулын нэр*)
10. Arc GIS ажлын файл (фолдерийн нэр: *Argalant.mxd*)
11. "gdb" өргөтгөлтэй дата бааз (фолдерийн нэр: *Argalant_gdb*)
12. Топологи файл (фолдерийн нэр: *Argalant_top*)

13. Байрзүйн элемент (фолдериийн нэр: Argalant_topo, файлын нэр: Argalant_sum_top, davaa, эвс,)

Файлыг дээрх дэс дарааллаар дугаарлан эрэмбэлж, сүм тус бүрээр (цагаан төлгийн дарааллаар) фолдер үүсгэн, CD/DVD-д хуулбарласан байна. Хэрэв дарааллын дагуу зэмбэлж, хуулаагүй бол буцаана. CD/DVD-ний нүүрэнд гүйцэтгэгч байгууллага тамга дарсан байна.

3.10. Ажлын үр дүнг шалгах, хүлээн авах

1. Ажлын үр дүнг шалгах, хүлээн авахад ГХГЗЗГ-ын даргын 2015 оны А/208 дугаар тушаалаар батлагдсан "Улсын төсвийн хөрөнгөэр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах гэсээний хэрэгжилтэнд хяналт тавих, үр дүнг үнэлэх, шалгаж хүлээн авах журам"-ыг мөрдөнө.
2. Ажлын үр дүнг хөндлөнгийн шинжээч томилох, түүвэрчлэн шалгах гэсэн 2 хэлбэрээр шалгаж болно.
3. Тухайн жилийн 10 сарын 1-ний өдрөөс өмнө ажлын эцсийн тайланг хүлээлгэж өгөх ба мэргэжлийн хэлтэс 11 сарын 15 гэхэд ажил шалгаж хүлээн авсан дүгнэлтийг гаргасан байна. Хэрэв засвар гарсан бол тухайн зөрчил арилсаны дараа ажил шалгасан дүгнэлтийг гаргана.
4. Бүх засвар хийгдсэний дараа гүйцэтгэгч ажлаа танилцуулга /presentation/ хэлбэрээр 10-15 мин багтаан захиалагчид танилцуулна. Энэ нь 1 багцын хэмжээнд байна.

Танилцуулгын зорилго нь бусад хийсэн ажилтай харьцуулах, сайн болон дутагдалтай талыг харах ажлын үр дүнг нэгдсэн байдлаар үнэлэхэд чиглэнэ.

Танилцуулганд ажлын зураг, тухайн ажлыг хийсэн арга зүй, хээрийн ажлын маршрут, сансрын зураг боловсруулсан арга зүй ашигласан материал, хээрийн судалгаанд оролцсон бүрэлдэхүүн, урьд нь хийсэн хяналт баталгааны зураг, одоо хийсэн зураг, тэдгээрийн харьцуулалт, дэлгэрэнгүй үзүүлэлт, мониторингийн, бичиглэлийн цэгийн мэдээлэл, нэпеөллийн үзүүлэлт, дүгнэлт, зөвлөмжийг танилцуулна.

5. Ажлыг дутуу хийсэн, чанарын болон бусад доголдол. зөрчил гаргасан тохиолдолд ажил гүйцэтгэх гэрээнд заасны дагуу хариулага тооцно.
6. Ажлыг хүлээн авсны дараа Даргын дэргэдэх зөвлөлийн хурлаар хэлэлцүүлэн баталгаажуулж, 1 хувийг газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын архивт, 1 хувийг эрон нутгийн газрын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад, 1 хувийг сумын Газрын даамлын ажлын хэрэгцээнд шилжүүлнэ.

Хавсралт 1.

Монгол орны бэлчээр хадлангийн ангилаа ба онголийн код

Зураг дээрхийн индекс	Ангилалын шифр	Бэлчээр хадлангийн анги, бүлэг, төрөл, төрлүүдийн нэр	Өнгөний код, GIS-RGB
0	1	2	3
	Ө	Өндөр уулын бэлчээр	
	Ө-I	Анги: Уулын царамын ширэгт ялзмагт, хүлэрхэг хэрстэй царам	
	Ө-I-1	Бүлэг төрөл: Хаг-Ховдод царам	
1	Ө-I-1-1	Хагт, Хаг-хөздөт	190-230-255
2	Ө-I-1-2	Босолжтай Зожир евс-бушилзат, Зожир евс-хагт	210-220-255
3	Ө-I-1-3	Босолжтай, хөвдөт болон Хөвд-улалжигт	190-210-255
	Ө-II	Анги: Уулын царамын хүлрэнцэр ялзмагт, өндөр уулын нугын хар шороорхуу харстэй өндөр уулын нуга	
	Ө-II-1	Бүлэг төрөл: Дэгнүүлт үетэнт	
4	Ө-II-1-1	Бушилз-улалжигт, Улалж-бушилзат	110-180-255
5	Ө-II-1-2	Бушилзат	0-170-230
6	Ө-II-1-3	Бушилз-жижиг дэгнүүлт үетэнт. Жижиг дэгнүүлт үетэн-бушилзат	0-170-255
	Ө-II-2	Бүлэг төрөл: Сөөгт	
7	Ө-II-2-1	Босолжигт болсон Сөөгт	0-170-200
	Ө-III	Анги: Өндөр уулын нугат хээрийн болон бүдүүн ялзмагт хэрстэй хээр	
	Ө-III-1	Бүлэг төрөл: Дэгнүүлт үетэнт	
8	Ө-III-1-1	Ботууль-бушилж-улалжигт	0-130-170
9	Ө-III-1-2	Жижиг дэгнүүлт үетэн-алаг евс-бушилзат	0-210-255
	Ө-IV	Анги: Өндөр уулын сул хөгжилтэй бүдүүн ялзмагт хэрстэй сийрэг ургамалтай чулуурхаг хээр	
	Ө-VI-1	Бүлэг төрөл: Дэгнүүлт үетэнт	
10	Ө-IV-1-1	Жижиг дэгнүүлт үетэн-бушилзат	80-210-255
11	Ө-IV-1-2	Жижиг дэгнүүлт үетэн-алаг евс-агыт	120-180-255
	Ү	Дундаж өндөр болон нам, бэсрэг уулын бэлчээр	
	Ү-II	Анги: Уулын хар хүрэн ба нугын улирлын цэвдэгт хар шороон хэрстэй нугархаг хээр	
	Ү-II-1	Бүлэг төрөл Үндэслаг ишт үетэн	
12	Ү-II-1-1	Хиаг-алаг евст	140-200-100
	Ү-II-2	Бүлэг төрөл Дэгнүүлт үетэнт	
13	Ү-II-2-1	Бутнуур-улалж-алаг евст	140-210-100
14	Ү-II-2-2	Ботууль-алаг евст-улалжигт	80-255-120
15	Ү-II-2-3	Ботууль-зүр өвст	0-255-120

16	Ү-II-2-4	Биелэг-алаг өвст	150-255-120
17	Ү-II-2-5	Үетэн-улаан толгой-улалжит	0-140-0
18	Ү-II-2-6	Үетэн-алаг өвст	40-140-0
19	Ү-II-2-7	Жижиг дэгнүүлт үетэн-бутнуур-алаг өвст	30-140-0
20	Ү-II-2-8	Жижиг дэгнүүлт үетэн-алаг өвст	0-190-10
21	Ү-II-2-9	Хялгана-зүр өвст	0-160-0
22	Ү-II-2-10	Хялгана-алаг өвст	0-160-40
	Ү-II-3	Үетэн-алаг өвст	
23	Ү-II-3-1	Жижиг дэгнүүлт үетэн-бутнуур-алаг өвст	0-255-80
24	Ү-II-3-2	Жижиг дэгнүүлт үетэн-алаг өвст	30-160-0
25	Ү-II-3-3	Хялгана-зүр өвст	30-160-4
26	Ү-II-3-4	Хялгана-алаг өвст	30-160-80
	Ү-II-4	Бүлэг төрөл: Сөөгт	
27	Ү-II-4-1	Сөөгэн ширэнгэгт	0-180-0
	Ү-III	Анги: Уулын суп хөгжилтэй хар хүрэн ба хар шороон хөрстэй нугархаг хээрийн сийрэг ургамалтай чулуурхаг бэлчээр	
	Ү-III-1	Бүлэг төрөл: Дэгнүүлт үетант	
28	Ү-III-1-1	Жижиг дэгнүүлт үетэн-алаг өвст	40-180-60
29	Ү-III-1-2	Ботууль-алаг өвст	30-180-0
	Ү-III-2	Бүлэг төрөл: Алаг өвст	
30	Ү-III-2-1	Сөөг бүхий Алаг өвс-үетэнт	120-180-0
	Ү-IV	Анги: Уулын хүрэн заримдаа хар хүрэн хөрстэй хуурай хээрийн бэлчээр	
	Ү-IV-1	Бүлэг төрөл: Үндэслэг ишт үетант	
31	Ү-IV-1-1	Хиаг-үетэн-алаг өвст	0-180-40
	Ү-IV-2	Бүлэг төрөл: Дэгнүүлт үетант	
32	Ү-III-2-1	Ботууль-алаг өвст	0-180-60
33	Ү-III-2-2	Ботууль-хялганат	0-200-0
34	Ү-III-2-3	Дааган сүүл-алаг өвст	30-200-0
35	Ү-III-2-4	Биелэг-алаг өвст	100-200-0
36	Ү-III-2-5	Хялгана, Хялгана-алаг өвст	150-200-0
37	Ү-III-2-6	Хялгана-зүр өвст	0-200-40
38	Ү-III-2-7	Хялгана-хиагт	0-220-0
39	Ү-III-2-8	Хялгана-үетэнт	80-220-0
40	Ү-III-2-9	Хялгана-хазаар өвст	0-220-60
41	Ү-III-2-10	Хялгана-харганат	140-220-0
42	Ү-III-2-11	Жижиг дэгнүүлт үетэн-алаг өвст	140-220-50
43	Ү-III-2-12	Жижиг дэгнүүлт үетэн-хялганат	140-220-100
44	Ү-III-2-13	Үетэн-алаг өвст	180-220-10
45	Ү-III-2-14	Хазаар өвс-хялганат	0-255-0
46	Ү-III-2-15	Хазаар өвс-үетэнт	0-255-70
	Ү-IV-3	Бүлэг төрөл: Сөөгт	

47	Ү-IV-3-1	Харгана-үетэнт, Үетэн-харганат	80-255-0
	Ү-V	Анги: Уулын сул хөгжилтэй хүрэн, цайвар хүрэн хөрстэй сийрэг ургамлтай чулуурхаг хээр	
	Ү-V-1	Булаг тэрэл: Дэгнүүлт үетэнт	
48	Ү-V-1-1	Ботууль-алаг ёвс-агт	80-255-70
49	Ү V-1-2	Жижиг дэгнүүлт үетэн-алаг ёвс-агт	140-255-0
50	Ү-V-1-3	Хялгана-алаг ёвст	100-255-100
51	Ү-V-1-4	Хялгана-агт	100-255-0
52	Ү-V-1-5	Хялгана-ерхэгт	100-255-80
53	Ү-V-1-6	Ерхөг-хялгана-агт	140-255-0
54	Ү-V-1-7	Үетэн-хялганат	140-255-140
55	Ү-V-1-8	Үетэн-агь-шаавагт	180-255-60
	Ү-V-2	Бүлэг төрөл: Алаг ёвст	
56	Ү-V-2-1	Алаг ёвс-агь-үетэнт	0-255-60
	Ү-V-3	Бүлэг төрөл: Сөөгт	
57	Ү-V-3-1	Харгана-үетэнт	180-255-140
	Ү-VI	Анги: Уулын цайвар хүрэн ба бор хөрстэй цэлөрхөг хээр	
	Ү-VI-1	Бүлэг төрөл: Дэгнүүлт үетэнт	
58	Ү-VI-1-1	Монгол ёвс-ерхэгт	100-60-0
59	Ү-VI-1-2	Монгол ёвс-хазаар ёвст, Хазаар ёвс-монгол ёвс	100-60-30
60	Ү-VI-1-3	Монгол ёвст, монгол ёвс-боролзойт	110-70-30
61	Ү-VI-1-4	Монгол ёвс-таанат	110-70-0
62	Ү-VI-1-5	Монгол ёвс-шавагт	130-70-0
63	Ү-VI-1-6	Монгол ёвс-харганат	150-70-0
64	Ү-VI-1-7	Монгол ёвс-тэсэгт	150-100-0
65	Ү-VI-1-8	Монгол ёвс-бударганат	150-100-60
66	Ү-VI-1-9	Монгол ёвс-баглуурт	160-80-0
67	Ү-VI-1-10	Хазаар ёвс-тэсэгт	160-100-0
	Ү-VI-2	Бүлэг төрөл: Алаг ёвст	
68	Ү-VI-2-1	Бсролзой-монгол ёвст	160-100-20
69	Ү-VI-2-2	Агь-шаваг-үетэнт	160-100-40
70	Ү-VI-2-3	Бсролзой-шивэлзэт	160-100-60
	Ү-VII	Анги: Уулын бор, бор саарал хөрстэй говь цэлийн бэлчээр	
	Ү-VII-1	Бүлэг төрөл: Бударганат	
71	Ү-VII-1-1	Баглуур-монгол ёвст	200-0-130
72	Ү-VII-1-2	Баглуурт, Баглуур-бударганат	200-50-130
73	Ү-VII-1-3	Бударгана-монгол ёвст	200-100-130
	Ү-VII-2	Бүлэг төрөл: Сөөгт	
74	Ү-VII-2-1	Тэсэг-боролзой-шавагт	230-0-170
75	Ү-VII-2-2	Шар мод-баглуурт	230-0-200
76	Ү-VII-2-3	Холимог сөөгт	230-0-255

77	Ү-VII-2-4	Холимог сээг-загт	230-80-170
	ӨХ	Өндөр уулын хоорондох нуга хөндий	
	ӨХ-I	Анги: Уулсын хоорондох хөндийн цэвдэгт нугат намгийн ялзмагт хөрстэй өндөр уулын нуга	
	ӨХ-I-1	Бүлэг төрөл: Улалжит	
78	ӨХ-I-1-1	Бушилз-үэтэнт	110-С-140
79	ӨХ-I-1-2	Бушилз-ултажжит	110-С-160
80	ӨХ-I-1-3	Бушилз-алаг өвст	110-70-140
	ӨХ-I-2	Дэгнүүлт үэтэнт	
81	ӨХ-I-2-1	Жижиг дэгнүүлт үэтэн-алаг өвс-бушилзат	130-0-170
	ҮХ	Нам басрэг уулсын хоорондох нуга хөндий	
	ҮХ-II	Анги: Уулсын хоорондох хөндийн гүндээ цэвдэгтэй хар шороон ба хар хүрэн хөрстэй уулын нуга	
	ҮХ-II-1	Бүгээ төрөл: Үндэслэг ишт үэтэнт	
82	ҮХ-II-1-1	Үэтэн-алаг өвст	130-0-200
83	ҮХ-II-1-2	Хиагт, Хиаг-алаг өвст	130-100-200
84	ҮХ-II-1-3	Өгөнгөт, Өлөнгө-алаг өвст	150-80-180
	ҮХ-II-2	Бүлэг төрөл: Дэгнүүлт үэтэнт	
85	ҮХ-II-2-1	Үэтэн-упалж-алаг өвст	160-40-180
86	ҮХ-II-2-2	Улаан толгой улалиж-алаг өвст	180-50-200
87	ҮХ-II-2-3	Бутнуур-алаг өвс-упалжт	180-70-180
88	ҮХ-II-2-4	Жижиг дэгнүүлт үэтэн-алаг өвст хээржсан нуга	160-100-200
89	ҮХ-II-2-5	Ботууль-алаг өвст хээржсан нуга	160-110-180
90	ҮХ-II-2-6	Биелэг-үэтэн-алаг өвст	160-150-200
	ҮХ-II-3	Бүлэг төрөл: Алаг өвст	
91	ҮХ-II-3-1	Алаг өвст	170-0-230
92	ҮХ-II-3-2	Зүр өвст	170-0-255
93	ҮХ-II-3-3	Алаг өвс-упалж-үэтэнт	170-50-180
94	ҮХ-II-3-4	Зүр өвс-алаг өвс-үэтэнт	170-80-255
95	ҮХ-II-3-5	Зүр өвс-хялганат	170-90-180
	ҮХ-II-4	Бүлэг төрөл: Упалжит	
96	ҮХ-II-4-1	Упалж-үэтэнт	170-120-255
	ҮХ-II-5	Бүлэг төрөл: Сөөгт	
97	ҮХ-II-5-1	Сөөгт ширэнгэ төгөл	170-130-180
	X	Тал хээрийн бэлчээр	
	X-I	Анги: Тэгшигтэр болон нугачаат хөндийн шавранцар хүрэн хөрстэй хээр	
	X-I-1	Бүлэг төрөл: Үндэслэг ишт үэтэнт	
98	X-I-1-1	Хиагт, Хиаг-алаг өвст	255-240-60
99	X-I-1-2	Хиаг-жижиг дэгнүүлт үэтэнт	220-220-0
100	X-I-1-3	Хиаг-хазаар өвст	220-230-0
101	X-I-1-4	Хиаг-дарст	220-255-0
	X-I-2	Бүлэг төрөл: Дэгнүүлт үэтэнт	

102	X-I-2-1	Ботууль-жижиг дэгнүүлт үетэн-алаг ёвст	230-230-0
103	X-I-2-2	Ботууль-хялганат, хялгана-ботуульт	230-255-0
104	X-I-2-3	Хялгана-жижиг дэгнүүлт үетэнт	240-200-0
105	X-I-2-4	Хялгана-хиагт	240-220-0
106	X-I-2-5	Хялгана-хазаарт	240-220-50
107	X-I-2-6	Хялгана-дааган сүүлт	240-220-90
108	X-I-2-7	Хялгана-биелэг	240-220-100
109	X-I-2-8	Хялгана-монгол ёвст	240-220-150
110	X-I-2-9	Хялганат, хялгана-алаг ёвст	240-230-80
111	X-I-2-10	Хялгана-зүр ёвст	240-240-0
112	X-I-2-11	Жижиг дэгнүүлт үетэнт	240-240-80
113	X-I-2-12	Жижиг дэгнүүлт үетэн-хиагт	240-240-120
114	X-I-2-13	Жижиг дэгнүүлт үетэн-хялганат	250-200-70
115	X-I-2-14	Биелэг-үетэнт, Биелэг-хиагт	250-230-0
116	X-I-2-15	Дааган сүүл-үетэнт	250-230-90
117	X-I-2-16	Ерхег-үетэнт	250-230-120
	X-I-3	Бүлэг төрөл: Алаг ёвст	
118	X-I-3-1	Зүр ёвс-алаг ёвст	250-230-150
119	X-I-3-2	Алаг ёвс-үетэнт	250-240-50
	X-I-4	Бүлэг төрөл: Улалжит	
120	X-I-4-1	Жижиг улаалж-үетэнт	250-240-90
	X-II	Анги: Тэгшиявтэр хөндийн элсэнцэр хүрэн хөрстэй хээрийн бэлчээр	
	X-II-1	Бүлэг төрөл: Үндэслэлэг ишт үетэнт	
121	X-II-1-1	Хиагт	250-240-110
	X-II-2	Бүлэг төрөл: Дэгнүүлт үетэнт	
122	X-II-2-1	Ботуулт алаг ёвст Ботуулт-жижиг дэгнүүлт үетэнт	250-250-0
123	X-II-2-2	Жижиг дэгнүүлт үетэнт, жижиг дэгнүүлт үетэн-алаг ёвст	230-210-40
124	X-II-2-3	Жижиг дэгнүүлт үетэн-хялганат	250-250-100
125	X-II-2-4	Дааган сүүл-үетэнт	240-230-140
126	X-II-2-5	Хялгана-жижиг дэгнүүлт үетэнт	240-230-0
127	X-II-2-6	Хялгана-харганат	240-230-50
128	X-II-2-7	Үетэн-алаг ёвст	230-210-0
129	X-II-2-8	Үетэн-харганат	230-220-0
130	X-II-2-9	Хазаар ёвс-хиагт	230-230-0
131	X-II-2-10	Хазаар ёвс-жижиг дэгнүүлт үетэнт	230-220-80
132	X-II-2-11	Хазаар ёвс хялганат	230-240-0
	X-II-3	Бүлэг төрөл: Алаг ёвст	
133	X-II-3-1	Алаг ёвс-үетэнт	230-240-80
134	X-II-3-2	Аль-үетэнт	230-230-80
135	X-II-3-3	Зээргэнэт	255-220-0
	X-II-4	Бүлэг төрөл Саалт	

136	X-II-4-1	Харгана-хялганат	255-240-0
	X-III	Анги: Довцог бөөрөг элсний сул бэхжэсэн хөрст хуурай хээр	
	X-III-1	Бүлэг төрөл: Үндэслэг иши үетэн	
137	X-III-1-1	Хиаг-үэтэнт, Хиаг-алаг ёвс-агыт (шавагт)	255-255-0
138	X-III-1-2	Үэтэн -алаг ёвс-агыт (шавагт)	255-255-80
139	X-III-1-3	Зэгст, үэтэнт	255-255-110
	X-III-2	Бүлэг төрөл: Алаг ёвст	
140	X-III-2-1	Сеөг бүхий злаг ёвст, Алаг ёвс-Үэтэнт	255-255-150
	X III 3	Бүлэг төрөл: Сөөгт	
141	X-III-3-1	Сеөг-үэтэнт	255-255-190
	ЦХ	Целөрхөг хээрийн бэлчээр	
	ЦХ-I	Анги: Гүвээрхэг болон тэгшивтэр хөндийн цайвар хүрэн ба бор хөрстэй целөрхөг хээр	
	ЦХ-I-1	Бүлаат төрөл: Дэгнүүлт үэтэнт	
142	ЦХ-I-1-1	Монгол ёвст	150-120-50
143	ЦХ-I-1-2	Монгол ёвс хазаар ѿвст	150-120-80
144	ЦХ-I-1-3	Монгол ёвс-боролзойт	150-100-50
145	ЦХ-I-1-4	Монгол ёвс-шавагт	150-110-70
146	ЦХ-I-1-5	Монгол ёвс-харганат	180-120-0
147	ЦХ-I-1-6	Монгол ёвс-тасэйт	180-120-50
148	ЦХ-I-1-7	Монгол ёвс-таана-бударганат	200-140-80
149	ЦХ-I-1-8	Монгол ёвс-баглуурт	200-170-100
150	ЦХ-I-1-9	Монгол ёвс-улаан бударганат	210-130-0
151	ЦХ-I-1-10	Монгол ёвс-бударганат	210-130-30
152	ЦХ-I-1-11	Монгол ёвс-таарт	210-130-60
153	ЦХ-I-1-12	Хазаар ёвс-мөнгөл ёвст	210-140-30
154	ЦХ-I-1-13	Хазаар ёвс-таана-жижиг алаг ёвст	210-140-60
155	ЦХ-I-1-14	Хазаар ёвс-таарт	210-140-90
156	ЦХ-I-1-15	Жижиг дэгнүүлт үэтэн-шаваг-жижиг алаг ёвст	210-160-50
	ЦХ-I-2	Бүлэгт төрөл: Алаг ёвст	
157	ЦХ-I-2-1	Боролзой-монгол ёвст	210-150-70
158	ЦХ-I-2-2	Таана-монгол ёвст	210-150-90
159	ЦХ-I-2-3	Аль-шаваг-мөнгөл ёвст	210-150-110
160	ЦХ-I-2-4	Шаваг-таана-жижиг дэгнүүлт-үэтэнт	210-170-70
	ЦХ-I-3	Бүлэг төрөл: Сөөгт	
161	ЦХ-I-3-1	Харганат	210-170-100
162	ЦХ-I-3-2	Тэсэгт	210-170-120
	Ц	Говь цөлийн бэлчээр	
	Ц-I	Анги: Тэгшивтэр хөндийн бор, бор саарал хөрстэй говийн бэлчээр	
	Ц-I-1	Бүлэг төрөл: Бударганат	
163	Ц-I-1-1	Баглуур-мөнгөл ёвст	230-120-170

164	Ц-I-1-2	Баглуур-бударганат	230-150-170
165	Ц-I-1-3	Баглуур-таанат, Таана-баглуурт	255-180-170
166	Ц-I-1-4	Бср бударгана-таана-баглуурт	265-200-170
167	Ц-I-1-5	Бударгана-ана-монгол евс-таанат	240-0-255
168	Ц-I-1-6	Угаан будаэгана-бударганат	240-50-255
169	Ц-I-1-7	Сийрэг бударганат	240-100-255
170	Ц-I-1-8	Бударгана-таанат, таана-бударганат	240-150-255
171	Ц-I-1-9	Таарт	240-170-200
172	Ц-I-1-10	Таар-шавагт	240-170-230
	Ц-I-2	Бүлэг төрөл: Сеэгт	
173	Ц-I-2-1	Зээргэнэт	250-0-160
174	Ц-I-2-2	Зээргэнэ-шар модот	250-80-160
175	Ц-I-2-3	Хойргот	250-160-160
176	Ц-I-2-4	Тасг	250-160-250
177	Ц-I-2-5	Нохой шээрэнт	255-0-180
178	Ц-I-2-6	Шар модот	255-0-190
179	Ц-I-2-7	Шар мод-бударганат	255-0-220
180	Ц-I-2-8	Холимог сеэгт	255-0-255
181	Ц-I-2-9	Сийрэг загт	255-40-255
	Ц-II	Анги: Говийн довцог бөөрөг элсний сул бэхжэсэн элсний бэлчээр	
	Ц-II-1	Бүлэг төрөл: Үндэслэг ишт үетэнт	
182	Ц-II-1-1	Супльт, Суль-үетэнт	255-80-255
183	Ц-II-1-2	Суль-элсний шарилжит	255-100-190
184	Ц-II-1-3	Үетэн-агь-алаг евст	255-120-180
185	Ц-II-1-4	Дэрс-сеэг-бударгачат	255-120-255
	Ц-II-2	Бүлэг торол: Алаг евст	
186	Ц-II-2-1	Алаг евс-үетэнт	255-120-200
	Ц-II-3	Бүлэг төрөл: Шавагт	
187	Ц-II-3-1	Элсний шаваг-алаг евст	255-160-190
	Ц-II-4	Бүлэг төрөл: Сеэгт	
188	Ц-II-4-1	Харганат	255-160-255
189	Ц-II-4-2	Харгана-элсний шаваг	255-190-230
190	Ц-II-4-3	Загт	255-200-255
191	Ц-II-4-4	Холимог сеэгт	255-130-130
	Н	Бүс дундын голын хөндий, нам хотосын нугын бэлчээр	
	Н-I	Анги: Голын хөндий нуурын захын аллювийн нутагт намгийн хөрстэй нуга намгийн бэлчээр	
	Н-I-1	Бүлэг төрөл: Үндэслэг ишт үетэнт	
192	Н-I-1-1	Зэгст, Зэгс-улалжит	150-70-210
193	Н-I-1-2	Зэгс-үетэнт	180-100-200
	Н-I-2	Бүлэг төрөл: Улалжит	

194	H-I-2-1	Улалжит	180-120-190
195	H-I-2-2	Улагж-үетэнт	180-120-255
196	H-I-2-3	Улагж-улаан толгойт	180-130-200
197	H-I-2-4	Улагж-алаг ёвст	180-150-190
	H-II	Анги: Аллювийн нугын болон хээржсэн нугын үелсэн сувалтар хөгжилтэй хөрстэй татамын нуга	
	H-II-1	Бүлэг төрөл: Үндэслэг ишт үетэнт	
198	H-II-1-1	Үетэн-алаг ёвст	190-0-220
199	H-II-1-2	Өлөнгө-алаг ёвст	190-50-190
200	H-II-1-3	Хиагт, Хиаг-алаг ёвст	190-50-255
	H-II-2	Бүлэг төрөл: Дэгнүүлт үетэнт	
201	H-II-2-1	Үетэн-алаг ёвст	190-60-230
202	H-II-2-2	Үетэн-цахилдагт-алаг ёвст	190-70-200
203	H-II-2-3	Үетэн-улалж-алаг ёвст	190-60-220
204	H-II-2-4	Улаан толгсий-алаг ёвст	180-100-190
205	H-II-2-5	Үетэн-алаг ёвст хээржсэн нуга	180-100-210
	H-II-3	Бүлэг төрөл: Алаг ёвст	
206	H-II-3-1	Алаг ёвс-үетэнт	190-120-200
207	H-II-3-2	Алаг ёвс-улалжит	190-150-190
	H-II-4	Бүлэг төрөл: Улалжит	
208	H-II-4-1	Улалж-үетэн-алаг ёвст	190-150-220
	H-II-5	Бүлэг төрөл: Мод саёгт төгөл	
209	H-II-5-1	Бургаст	190-160-200
210	H-II-5-2	Бургас-улиаст, Улиас-бургаст, Бургас-хар модот	190-160-220
211	H-II-5-3	Бургас-хар модот	200-0-255
212	H-II-5-4	Гацуур-харганат	200-70-210
213	H-II-5-5	Харганын широнгэ	200-90-230
	H-III	Анги: Голын хөндий, нам хотосын аллювийн нугын ба нугын хээржсэн хөрстэй давсархаг нуга	
	H-III-1	Бүлэг төрөл: Үндэслэг ишт үетэнт	
214	H-III-1-1	Өлөнгө-шарилж-алаг ёвст	200-100-220
215	H-III-1-2	Өлөнгө-бударганат	200-100-255
216	H-III-1-3	Үетэн-дэрст	200-130-200
	H-III-2	Бүлэг төрөл: Дэгнүүлт үетэнт	
217	H-III-2-1	Тор ёвст, тор ёвс-үетэн-алаг ёвст	200-130-220
218	H-III-2-2	Үетэн-шарилж-алаг ёвст	200-130-240
219	H-III-2-3	Үетэн-жижиг улалжит	200-130-255
	H-III-3	Бүлэг төрөл: Нягт дэгнүүлт үетэнт	
220	H-III-3-1	Дэрс-зэгст	200-150-210
221	H-III-3-2	Дэрс-хиаг-алаг ёвст	200-150-255
222	H-III-3-3	Дэрс-элөнгөт	200-160-200
223	H-III-3-4	Дэрс-алаг ёвст (таанатай)	210-0-255
224	H-III-3-5	Дэрс-жижиг улалжит	210-120-210

225	H-III-3-6	Дарс бударганат	210-120-255
	H-III-4	Бүлэг төрөл: Алаг ёвст	
226	H-III-4-1	Алаг ёвс-үетэнт (лууль шарилжтай)	210-140-220
227	H-III-4-2	Цахилдаг-үетэнт (тор ёвстэй)	210-140-255
	H-III-5	Бүлэг төрөл:Жижиг улалжит	
228	H-III-5-1	Жижиг улалж-үетэнт	210-150-200
229	H-III-5-2	Жижиг улалж-алаг ёвст	210-160-210
	H-IV	Анги: Хужир мараатай нугын хээржсэн херстэй нам хотосын нуга	
	H-IV-1	Бүлэг төрөл:Шарилжит	
230	H-IV-1-1	Шарилж-үетэнт	210-170-220
231	H-IV-1-2	Шарилж шаваг-бударганат	210-170-255
	H-IV-2	Бүлэг төрөл:Бударгачат	
232	H-IV-2-1	Шар бударгана-дэрст	210-200-210
233	H-IV-2-2	Шар бударганат	220-100-255
234	H-IV-2-3	Будраат	220-120-255
235	H-IV-2-4	Бударганат	220-150-255
236	H-IV-2-5	Бударгана-дэрст	220-160-240
237	H-IV-2-6	Бударгана-хармагт	220-180-220
	H-IV-3	Бүлэг төрөл: Сеөгт	
238	H-IV-3-1	Хармагт	230-190-240
239	H-IV-3-2	Сийрэг загт	170-100-200
240	H-IV-3-3	Зэгс, дэрс, сухайтай тооройн төгэл	170-100-220
	H-V	Анги: Уулын бэл хормойн гуу жалгын бүрдэлтэй сайр	
	H-V-1	Бүлэг төрөл:Нягт дэгнүүлт үетэнт	
241	H-V-1-1	Дэрст	170-100-255
	H-V-2	Бүлэг төрөл:Шавагт	
242	H-V-2-1	Шарилж-шавагт	130-50-170
	H-V-3	Бүлэг төрөл:Сеөгт	
243	H-V-3-1	Холимог сеөгт	130-100-170
244	H-V-3-2	Сийрэг заг-зээргэнэт	130-120-170
	Бэлчээрт тохиромжгүй газар		
245	БТ-1	Мянх цас	255-255-255
246	БТ-2	Хад, цохио, асга	150-130-140
247	БТ-3	Сайр	130-130-130
248	БТ-4	Элс	130-130-130 улбар шар цэгтэй
249	БТ-5	Мараа, шал	104-104-104
250	БТ-6	Уртамалгүй чулуурхаг газар	78-78-78

Хавсралт 2.

Геоботаникийн бичиглэпийн маягт

Аймгийн нэр.....

Сумын нэр

Фото зургийн дугаар:

Мэргэжлийн байгууллагын нэр _____

Мониторинг хийсэн хугацаа

..... он сар өдөр

Мониторингийн цэгийн дугаар № _____

1. Геоботаникч

2. Талбай /м²/

10 м x 10 м

3. Газар усны нэр

4. Газрын гадарга

А. Гадаргуу

Б. Талбарын газар зүйн солбицол

1. N _____ E _____ H _____

2. N _____ E _____ H _____

3. N _____ E _____ H _____

4. N _____ E _____ H _____

Монитсрингийн цэгийн

N _____ E _____ H _____

В. Налуу, град

6. Хорс

А. Хөрсний нэр

Б. Механик бүрэлдэхүүн

7. Чийгийн хангамж

8. Усан хангамж байгалийн/инженерийн

9. Мал, амьтны нөлөө

10. Ургамалшил

А. Төрлийн нэр _____
 Б. Ерөнхий бүрхэц, % _____
 Үүнээс: буурцагтан _____ үетэн _____ улаж _____
 алаг ёвс _____ шарилж _____ сонгинслог _____
 В. Үелэл, өндөр
 1. _____ см
 2. _____ см
 Г. Борсг, хагд өэс, ургамлын бүрэлдэхүүнд эзлэх хувь _____ %
 Е. Өнгө үүсгэгч ургамлууд: Ерөнхий өнгө, цоохорлолт

11.Өвслэг ургамал, сеөг сээгэнцэр

№	Ургамлын нэр	Бүрхэц, %	Өтöдор, см	Хөгжлийн үе шат	Тайлбар

12. Ургац

а/ Нүдэн баримжаагаар тогтоосон ургац _____ ц/га

б/ Ургац тодорхойлэх дээж авсан талбарын хэмжээ _____ м²

№	Ургамлын зүйлийн буюу бүлгийн нэр	Ногоон массын жин (гр)			
	м ² талбайд	га талбайд	
		Нойтон	Хуурай	Нойтон	Хуурай
Дүн					

в/ Зүсэлтийн ургацын тооцоо

№	Ургамлын нэр	Бутны хэмжээ, өндөр	Нэг бутны идэгдэх жин, гр·аар		1 га-д байх бутны тоо	Ургац	
			нойтон	хуурай		нойтон	хуурай

	Ялгаварын дүн						

13. Аж ахуйн ашиглалт

а/ өнгөрсэн онд _____

б/ энэ жил _____

14. Ашиглалтын талаар өгөх зөвлөмж

а/ улиралаар _____

б/ малын төрлөөр _____

15. Өвс бэлтгэх боломж _____

16. Талбайн талев байдал

№	Төрх байдлын төслийүүд	Бүрхэц, %	Тархалтын шинж	Хэмжээ /диаметр, өндөр, гүн/	1 га-д тархсан тос	Тайлбар
1	Мал идэгдэггүй ба хот ургамал					
2	Өргөсгүй соёг					
3	Өргөст соёг					
4	Дов					
5	Чулуу					
6	Нүх, овоолсон шороо					
7	Ховил, ганга үүссэн зам					
8	Талих таидсан байдал /зэрэглэлээр/					
9	Салхи, усны звдрэл					

17. Хойшид сайжруулах зөвлөмж:

Бичиглэл хийсэн хүний нэр, гарын үсэг _____

Хөрсний бичиглэл

Аймгийн нэр:

Сумын нэр:

Зүсэлт хийсэн газрын нэр:

Газрын гадарга:

Нэгж талбарын дугаар:

Зүсэлтийн дугаар:

Газар зүйн солбицол:

Өндөржилт:

Зонхилох ургамлын төрөл, зүйл:

Хөрсний морфологи бичиглэл:

$$A \frac{0-7}{7} \text{ см}$$

$$B \frac{0-7}{7} \text{ см}$$

$$C \frac{0-7}{7} \text{ см}$$

Хөрсний нар:

Хөрсний дээж авсан гүн, см:

Захиалагч :

Гүйцэтгэгч :

Хөрсөн бүрхэвчийн маршрутын судалгааны бичиглэл

- 1..... айма сум баг Зусалт 1
2. Огноо..... сар өдөр
3. Ажлын нэр.....
4. Масштаб.....
5. Бичиглэл хийсан талбайн хэмжээ (га)
6. Солбилцоп: Х..... У..... ёндөржилт д т д м
- UTM ээр N..... E.....
7. Хөрс газарзүйн мужийн нэр.....
8. Газрын гадарга:
- а/ Макрорельеф
- б/ Мезорельеф
- в/ Микрорельеф
9. Ургамалан нэмрэг ба түүний ерөнхий байдал. (ургамал ургалтын үс шатууд)
-
.....
.....
10. ХАА-н здэлбэрийн газрын төрөл ба түүний ерөнхий байдал.....
-
11. 1m²-тэлбай дахь ургамлын бүрхэвчийн %
12. Ургамлын өндөр см

13. Узгамлын бүлгэмдлийн нэр
- 14.1 м² талбай дахь чулуужилт %
15. Гадаргын ńалуу градус.....
16. Эпсан хучаас (см)
17. Хэрсний давсжилт намагжилт.....
18. Гүний ус (м)
19. Хэрсний цэвдгийн үе (м)
20. Хорсний эвдрэгийн хэлбэр:
- а. Салхины эвдрэл
 - б. Усны
 - в. Техникийн
 - г. Хүний
21. Хэрсний бохирдол
-
22. 10%-ийн дэвсны хүчлийн нөлөөнд бүцлалт
(см).....
23. Хэрс үүсвэрийн эх чулуулаг.....
24. Хэрсний нэр
-
25. Хэрс судлаачийн гарын үсэг

Хөрсний маршрутын судалгааны бичиглэл

		Зүсэлт №	
			Түрхэц
		Давхрагын зузаан (см)	
			Хөрсний морфологи бичиглэл хийхэд бичвэл зохих зүйлүүд: онго, чийг, бутац, нягтшил, ургамлын үндэс, шинээр үүссэн зүйл, мех-бүрэлдэхүүн, үе давхаргын шилжилтийн байдал
0			
10			
20			
30			
40			
50			
60			
70			
80			
90			

100

Дээжлэлт

Тусгай тэмдэглэл

Хөрсний индекс	Дээж авсан гүн см
A	
AB	
B ₁	
B ₂	
BC	
C	
Холимог дээж	

Монгол орны хөрсний нэршил ба код

№	Хөрсний аngilaа	код
1	Нэг. Уулын хөрснүүд	1
2	1. Уулын тундрын хөрс	11
3	Уулын тундрын хэвийн ухаа шороон хөрс	1101
4	Уулын тундрын ширэгт ухаа шороон хөрс	1102
5	Уулын тундрын чандруутва ялзамжт ухаа шороон хөрс	1103
6	Уулын тундрын бүдүүн наизмажт ухаа шороон хөрс	1104
7	Уулын тундрын хулэрэнцэр-глейт хөрс	1105
8	Уулын тундрын бусгава/ деструктив /хөрс	1106
9	2. Уулын ойн хөрс	12
9	Уулын тайгын цэвдэгт-ухаашороон хөрс	1201
10	Уулын тайгын цэвдэгт-өнгөнөөсөө темрийн исолжсан хөрс	1202
11	Уулын тайгын цэвдэгт-чандруутвар хөрс	1203
12	Уулын тайгын цэвдэгт глейрхаг хөрс	1204
13	Уулын тайгын цэвдэгт хулэрэнцэр-ялзамжт хөрс	1205
14	Уулын тайгын цэвдэгт хулэрэнцэр-ялзамжт глейрхаг хөрс	1206
15	Уулын тайгын чандруулаг хөрс	1207
16	Уулын тайгын ширэгт томрийн исалтай хөрс	1208
17	Уулын тайгын ширэгт будуун ялзамжт хөрс	1209
18	Уулын ширэгт тайгын чандруулаг хөрс	1210
19	Уулын тайгын ширэгт чандруутвар хөрс	1211
20	Уулын тайгын ширэгт далд глейрхаг хөрс	1212
21	Уулын ойн ширэгт ердийн/жинхэнэ/ бараан хөрс	1213
22	Уулын ойн ширэгт бараан хөрс	1214
23	уулын ойн нугаахаг бараан хөрс	1215
24	Уулын ойн үлдмэл хээрийн шинжтэй бараан хөрс	1216
25	Уулын ойн ширэгт-бүдүүн ялзамжт бараан хөрс	1217
26	3. Уулын нугархаг хээрийн хөрс	13
26	Өндөр уулын толбот хээрийн будуун ялзамжт хөрс	1301
27	Өндөр уулын толбот хээрийн ухаа шороорхуу хөрс	1302
28	Өндөр уулын толбот хээрийн дэгнүүлт хөрс	1303
29	Уулын ердийн хар шороон хөрс / карбонатлаг/ биш	1304
30	Уулын ёмнэдийн хар шороон хөрс /нунтаг карбонатлаг/	1305
31	Уулын улирлын цэвдэгт хар шороон хөрс	1306
32	Уулын хурэн шороон хөрс	1307
33	Уулын карбочатгуй ба бага карбонатгай хурэншироон хөрс	1308
34	Уулын далд глейрхаг хурэн шороон хөрс	1309
35	4. Уулын нугын ба нугат-хээрийн хөрс	14
35	эндөр уулын нугын ердийн хөрс	1401
36	Өндөр уулын нугын цэвдэгт хөрс	1402
37	Өндөр уулын нугын жинхэнэ хар шороорхуу хөрс	1403

38	өндөр уулын нутын карбонатгүй хар шороорхуу хөрс	1404
39	Өндөр уулын нутгат хээрийн хөрс	1405
40	Ууль нутын бүдүүн ялзмагт-бор шороон хөрс	1406
41	Уулын нутын бүдүүн ялзмагт бараван хөрс	1407
42	Уулын нутын бүдүүн ялзмагт ухаашорсруу хөрс	1408
43	Уулын нутын бүдүүн ялзмагт харшороорхуу хөрс	1409
44	Уулын нутын бүдүүн ялзмагт глейрхэг хөрс	1410
45	Уулын нутын хүлрэнцэр-бүдүүн ялзмагт хөрс	1411
46	уулын нутгат-тундрин ширэгт хөрс	1412
47	Ууплын нутгат-хээрийн нарийн ялзама т хөрс	1413
48	Ууплын нутгат-хээрийн нарийн ялзама т нунтаг карбонатлаг хөрс	1414
	5. Ууплын хээрийн хөрс	15
49	Ууплын хар хүрэн хөрс	1501
50	Ууплын хүрэн хөрс	1502
51	Ууплын цайвар хүрэн хөрс	1503
	6. Уулын целерхэг хээрийн ба целийн хөрс	18
52	Уулын целерхэг хээрийн бор хөрс	1601
53	Уулын целийн бор саарал хөрс	1602
	Хоёр. Тал хөндийн хөрс	2
54	1. Нугархаг хээрийн хөрс	21
55	Ердийн хар шороон хөрс /карбонатлаг биш/	2101
56	Өмнөдийн хар шороон хөрс /нунтаг карбонатлаг/	2102
57	Ялзмаг ихтэй хар шороон хөрс	2103
58	Ялзмаг багатай хар шороон хөрс	2104
59	Далд глейрхэг хар шороон хөрс	2105
60	Нутын хүрэн хөрс	2106
	2. Хээрийн ба хуурай хээрийн хөрс	22
61	Хүрэн шороон хөрс	2201
62	Хар хүрэн хөс	2202
63	Жинхэнэ хүрэн хөрс	2203
64	Цайвар хүрэн хөрс	2204
65	Далд глейрхэг хүрэн хөрс	2205
66	Түйцэт бүс хөгжилтэй хүрэн хөс	2206
	3. Целийн болон целерхэг хээрийн хөрс	23
67	Цалеохаг хээрийн бор хөрс	2301
68	Хаэржүү целийн цайвар бор хөрс	2302
69	Цалеохаг хээрийн нутгат, далд глейрхэг бор хөрс	2303
70	Целийн бор саарал хөрс	2305
71	Гөлтгэнэт бор саарал хөрс	2306
72	Хэт хуурай целийн борzon /бор саарал/ хөрс	2307
73	Шалархуу хөрс	2308
74	Шал хөрс	2309
75	Эоловын элс	2310
	Гурав. Бүс дундын хөрс	3

76	1. Чийгт гарлын хэрс	31
77	Нутын өрдийн хэрс	3101
78	Нутын ялзмагт глейрхэг хэрс	3102
79	Нутын ялзмагт дадд глейрхэг хэрс	3103
80	Нутын хээжсон хэрс	3104
81	Нугат-намгийн бүдүүн ялзмагт глейт хэрс /Нугат намгийн ялзмагт хэрс/	3105
82	Нугат-намгийн ширэгт глейт хэрс	3106
83	Нугат намгийн лаг шаварт хэрс/Цэвдэгт нугат намгийн лаг шаварт хэрс/	3107
84	Нугат намгийн цэвдэгт хэрс	3108
85	Намгийн хүлэрлэг глейт хэрс/Хүлэрлиг хэрс, Хүлэрлэг намгийн хэрс/	3109
86	Хүлэрт намгийн хэрс	3110
	2. Голын татмын хэрс	32
87	Аллювийн нуга- намгийн хэрс	3201
88	Аллювийн нуга-намгийн бүдүүн ялзмагт глейт хэрс	3202
89	Аллювийн нуга-намгийн ширэгт глейт хэрс	3203
90	Аллювийн нуга-намгийн глейт хэрс	3204
91	Аллювийн хүлэрлэг ялзмагт глеет хэрс	3205
92	Аллювийн нутын хэрс	3206
93	Аллювийн нутын глейрхэг хэрс	3207
94	Аллювийн нутын ялзмагт-глейрхэг хэрс	3208
95	Аллювийн нутын дадд, глейрхэг бааран хэрс	3209
96	Аллювийн нутын хээрцсэн хэрс	3210
97	Аллювийн нутын сувалтар хөгжилтэй хэрс	3211
98	Аллювийн ширэгт хэрс	3212
99	аллюзийн ширэгт хээршсэн хэрс	3213
100	аллюзийн ширэгт үүслэн тогтоцтой хэрс	3214
	3. Давсархаг хэрс	33
101	Ил хужир /Угуул хэлбэрийн хужир хэрс/	3301
102	Нутын хужир /Чийгт хэлбэрийн хужир/ хэрс	3302
103	Чийгт хэлбэрийн глейт хужир	3304
104	Чийгт хэлбэрийн глейрхэг хужир-хэрс	3305
105	Угуул хэлбэрийн мараа хэрс/мараа хэрс/	3306
106	Хээржсон мараа	3307
107	Хужирлаг мараа /Чийгт хэлбэрийн мараа/ хэрс	3308
	4. Элсэн хуримтлалууд	34
108	Манхан алс	3401
109	Довцог алс	3402
110	Золовийн алс	3403
111	Нарсан ойн элсэн хэрс	3404
112	Сувалтар бэхжсэн элсэн хэрс	3405
	Дөрөв. Хэрс бус бүрдлүүд	4
113	Үүлнүүс эх чулуулгийн илэрц	41

114	Мэсдлийн нуранги /хунхи/ чулуу	42
115	Үйрмэг чулуу бүхий бөөрөнхий хайрлын хуримтлалууд	43
116	Хөрсний эх чулуулаг ба дэвсгэр эх чулуулаа	44
117	Сайр гүү жалгын бүрдэл	45
118	Менх цас, месен гол	46
	Тав. Хөрсний янз дурс	5
1	зузаш	51
2	дунд	52
3	нимгэн	53
	Зургаа. Хөрсний механик бүрэлдэхүүний ангилал	5
1	лаг шавар	61
2	шяварлаг	62
3	кунд шавранцар	63
4	хөнгөн шавранцар	64
5	дунд шавранцаа	65
6	элсэнцар	66
7	элс	67
	Долоо. Хөрсний төрөл	7
1	өрдийн /хэвийн/	701
2	марсаалаг	702
3	үлдмэл марсаалаг	703
4	хужирлаг	704
5	алсан хуримтлал	705
6	карбонатлаг ёнгөнөөс карбонаттай	706
7	үлдмэл карбонатлаг	707
8	карбонатгүй	708
9	голтгөнажсан	709
10	глейрхэг	710
11	далд глейрхэг	711
12	хүлэрлэг	712
13	хүлрэнцэр	713
14	сул чандруулаг	714
15	суп ялгарсан давхаргатай	715
16	сул автаа хөгжилтэй	716
17	дарагдмал ялзмагийн давхаргатай	717
18	үлдмэл нутат	718
19	доод заалтас нугархаг шинжтэй	719
20	хээржсан нүгүүн шинжтэй	720
21	үлээгдсэн	721
22	угаагдсан	722
23	ялзмагт давхаргатваа сайргархаг үетэй	723
24	эртний цэвдгийн үлдиэл шинжтэй	724
	Найм. Хөрс үүсгэгч чулуулаг	8
1	аллювийн хурдас	801
2	делювийн хурдас	802

3	аллюви, делювийн хурдас	803
4	элюви-делювийн хурдас	804
5	орчин үеийн аллювийн хурдас	805
6	эртний аллювийн хурдас	806
7	пролювийн хурдас	807
8	элювийн хурдас	808
9	золовийн хурдас	809
10	нуурын хурдас	810
	Ес. Хөрсний чулуужилт	9
1	Бага зэрэг чулуутай	91
2	дунд ээсэг чулуутай	92
3	их чулуутай	93
4	бага зэрэг чулуурхаг	94
5	дунд ээсэг чулуурхаг	95
6	их чулуурхаг	96
	Арав. Салхины элэгдэл	10
1	элэгдэлд сувалтар орж болзошгүй	1001
2	дунд ээсэг орж болзошгүй	1002
3	хүчтэй орж болзошгүй	1003
4	сувалтар орсон	1004
5	дунд зэрэг орсон	1005
6	хүчтэй орсон	1006
	Арваннэг. Усны эвдрэл	11
7	эвдрэлд сувалтар орж болзошгүй	1101
8	эвдрэлд дунд зэрэг орж болзошгүй	1102
9	эвдрэлд хүчтэй орж болзошгүй	1103
10	эвдрэлд сувалтар орсон	1104
11	эвдрэлд дунд зэрэг орсон	1105
12	эвдэрэлд хүчтэй орсон	1106

Хөрсний код бичих зааварчилгаа

Хөрсний нэгдсэн код, 31 оронтой тоо байна.

Жишээлбэл: 1101 41 51 63 702704 802 9195 1001 1101.

- 1-4-р орон -хөрсний дэд хэв шинж
- 5-6-р орон -хөрс бус бүрдлүүд
- 7-8-р орон -хөрсний янз дүрс
- 9-10-р орон -хөрсний механик бүрэгдэхүүн
- 11-16-р орон -хөрсний төрөл
- 17-19-р орон -хөрс үүсгэгч чулуулаг'
- 20-23-р орон -хөрсний чулуужилт
- 24-27-р орон -салхины элэгдэл
- 28-31-р орон -усны эвдрэлийн утгыг заана.

Кодын тайлбар:

- 1101 -уулын тундрын хэвийн ухаа шороон хорс /хөрсний дэд хэв шинж/
- 41 -уулын эх чулуулгийн илэрц /хөрс бус бүрдлүүд/
- 51 -зузаан /хөрсний янз дүрс/
- 63 -хүнд шавранцар /хөрсний механик бүрэгдэхүүн/
- 702,704 -ердийн /хөрсний төрөл/
- 802 -делювийн хурдас /хөрс үүсгэгч чулуулаг/
- 91,95 -бага зэрэг чулуутайдуунд зэрэг чулуурхаг /хөрсний чулуужилт/
- 1001 -элэгдэлд суплавтар орж болзошгүй /салхины згэгдэл/
- 1101 -эвдрэлд суплавтар орж болзошгүй /усны эвдрэл/

Ямар нэг кэдиг бичих шаардлагатай бол тухайн кодын бичигдэх байрлалд кодын оронтой ижил оронтой 0 гэсэн дугаарыг тавина.

Жишээ нь: Хөрсний чулуужилт бичицдахгүй бол
1101 41 51 63 702704 802 0000 1001 1101, г.м.

Хавсралт 6.

Бэлчээрийн газрын төлөв байдал, чанарын
улсын хянан баталгааны дүгнэлт

1. Аймаг /хот/
2. Сум /дүүрэг/
3. Нэгж талбарын дугаар
4. Ашиглалтын байдал:
5. Тайлбайн төлөв байдал, ашиглалтын байдал:
6. Балчээрийн усан хангамж:
7. Бэлчээрийн хэв шинж, төрлийн нэр:
8. Ургамлан нэмрэгийн төрх байдал, доройтол, талхлагдлын хэлбээ:

Харьцуулсан он	Нэгж талбарын дугаар	Бэлчээрийн төрлийн индекс	Тусгай бүрхэц /%/'	Эйлийн бүрэлдэхүүн /тсо/	Төрх байдалын чигүүлэгт %	Намаллийн чигүүлэгт %	Жилдэйн дундаж үргэлж чиг'яа	Тэжээлийн нэгж /100 ир тэжээлд/
... онд								
... онд								
Өөрийлөлт								

9. Хөрсний шинж чанарын үзүүлэлтүүд:

Харьцуулсан он	Нэгж талбарын дугаар	Хөрсний индекс	Механик буралдахчны %	Ягзамгатуийн зуваран, см	Ягзамгийн агуулалж, %	RH	Шим тэжээлийн элементүүд мг/100 гр
... онд							
... онд							
Өөрийлөлт							

10. Газрын төлөв байдал, чанарын өөрчлөлтийн талаар хийсан дүгнэлт, цаашид авах арга хэмжээ, өгөх завламж:

Дүгнэлт гаргасан:

Газрын төлөв байдал, чанарын хянан баталгааны мэргэжлийн байгууллага /тамга

Шинжээч /Гарын үсэг

Хавсралт 5.

... аймгийн ... сумын бэлчээрийн газрын төлөв байдал,
чанарын улсын хянан баталгааны мониторингийн
сулжээний ... дугаартай цэгийн хувийн хэрэг

1. Мониторингийн цэг орчмын газрын гадаргын болон байршлын өрөнхий мэдээлэл

1	Аймгийн нэр	
2	Сумын нэр	
3	Газрын нэр	
4	Цэг байрласан нэгж талбарын дугаар	
5	Мониторингийн цэлийн дугаар:	
6	Мониторингийн цэлийн солбицол,	Цэгийн фото зураг
7	Хөрсний зүсэлтийн зураг	Орчны зураг
8	Цэг байрласан нэгж талбарын дугаар	
9	Зураг дээрх индекс	
10	Ангиллын шифр	
11	Бэлчээрийн төрлийн, нэр	
12	Бүрдлийн хувь,	
13	Тусгаг бүрхэц, %	
14	Зүйлийн бүрэлдэхүүний тоо	
15	Нэлөөлтийн үзүүлэлт, га	Нэлөөлж байгаа үзүүлэлт болгоныг цуvuулж бичнэ.
16	Зун намрын ургац, цн/га	
17	Өвөл хаврын ургац, цн/га	
18	Жилийн дундаж ургац, цн/га	
19	Тэжээлийн нэгж, кг	
20	Хэмжилт хийсэн опнсо	
21	Мэргэжлийн байгууллагын нэр	

22 Мэргэжлийн байгууллагын
шинжээчийн нэр

2. Мониторингийн цэгийн шинжилгээний мэдээлэл

Хөрсний механик бүрэлдэхүүн

Мониторингийн цэгийн дугаар	Хөрсний ўе давхарга	Дээж авсан түн (см)	Механик ширхэгүүд, % ширхэгийн хэмжээ, мм						Хөрсний бүрэлдэхүүн	Хөрсний нэр
			<0.25	0.25-0.05	0.05-0.01	0.01-0.005	0.005-0.001	<0.001		

Хөрсний хими, физик шинж

Мониторингийн цэгийн дугаар	Хөрсний ўе давхарга	Дээж авсан түн /см/	рН	ЦДЧ, мА/м	Язэмаг, %	Давс %	СО ₂	Шим тэжээлүүн элементүүд мг/100 гр		
								P ₂ O ₅	K ₂ O	NO ₃

Ургамлын шинжилгээ

Мониторингийн цэгийн дугаар	Чийг	Протейн	Тослог	Эслэг	Азотгүй хандлаг бодис	Үнс

3. Мониторингийн цэгийн геоботаникийн бичиглэл

Хавсралт 2-т заасантай адил

4. Мониторингийн цэгийн хянан баталгааны дүгнэлт

Хавсралт 6-тай заасантай адил

5. Емнө хийсэн хянан баталгааны үр дүнтэй харьцуулсан дүн шинжилгээ, дүгнэлт

- Геоботаникийн бичиглэлийг харьцуулах
- Хөрсний шинжилгээний дүнг харьцуулах
- Ургамлын шинжилгээний дүнг харьцуулах
- Нэлөөллийн үзүүлэлтийг харьцуулах

Хавсралт 6.

Өмнөх хянан баталгааны үр дүнтэй харьцуулах

Ялзагат үсийн зузаан:		
РН		
Нитрат азот		
Хөдөлгөөнт фосфор		
Ходолгоонт кали		
Газрыг ашиглах зөвлөмж:		
Дүгнэлт гаргасан:		
Газрын төлөв байдал, чөнөрын хянаг баталгааны маргажлийн байгууллага "....." ХХК		
Шинэкаан: Харс судлаач , /...../...../		

АЖЛЫН ДААЛГАВРЫН ЗАГВАР

БАТЛАВ.

Тухайн ажлын Захиалагч
 /яамны төрийн нарийн бичгийн дарга,
 байгууллагын дарга, компанийн захирал г.м/

..... /
 гарын үсэг НЭО

..... АЖЛЫН ДААЛГАВАР

..... он сар ёдөр Дугаар.... Байршил /Улаанбаатар хот/

д/д	Ажлын нэр, төрөл	Тайлбар
1.	Ажил гүйцэтгэх үндэслэл	
2.	Ажлын зорилго, шийдвэрлэх асуудал	
3.	Хамрах хүрээ, талбайн хэмжээ /га/	
4.	Ажил гүйцэтгэх хугацаа	
5.	Ажлын иж бүрдэл	
6.	Гүйцэтгэх ажлын хэмжээ	
7.	Техникийн шаардлага	
8.	Ажлын хянналт, шалгалт	
9.	Баримтын төэд хүлээлтэн өгөх материал	
10.	Захиалагч байгууллага	
11.	Гүйцэтгэгч байгууллага	
12.	Санхүүжилт, эх үүсвэр	
13.	Ажлын онцгой нөхцөл	
14.	Төрийн нууцыг хадгалах, хамгаалах	
15.	Даалгаварт тусгагдаагүй ажил	

ХЯНАСАН:.....БОЛОВСРУУЛСАН:.....

АЖЛЫН ДААЛГАВРЫН ЗАГВАР БЕГЛӨХ ЗААВАР

Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтаар хийж буй ажлыг гүйцэтгэхд Ажлын даалгавар боловсруулж батлуулна.

Ажлын даалгаврыг "Ажлын даалгаврын затвар"-ын дагуу хүснэгт хэлбэрээр боловсруулах ба дараах зааварчилгааг баримтланна. Үүнд:

1. **Ажил гүйцэтгэх үндэслэл** - тухайн ажлыг заавал хийх болсон /баримт бичгийг боловсруулах/ шалтгаан буюу шаардлага, үндэслэлийг бичнэ. Тухайлбал:

- Холбогдох хуулийн зээлт /төсвийн тухай хуульд багтсан бол тусгана/
- Засгийн газрын тогтосл, үзэл баримтлал, мөрийн хетелбөр
- Салбарын үндсэн чиглэл
- Сайд, даргын тушаал, шийдвэр
- Бусад тогтоол шийдвэр
- Тухайн жилийн төлөвлөгөө

2. **Ажлын зорилго-д тухайн ажлаар юу хийж гүйцэтгэх гэж байгааг 1-2 өгүүлбэрээр илэрхийлнэ.**

3. **Ажил гүйцэтгэх хугацаа** нь тухайн ажлыг эхлүүлж дуусгах хугацаа байна.

4. **Хамрах хүрээ, талбайн хэмжээ /га/** - ажил гүйцэтгэх газар /аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн нэр/-ын байршил, ажил гүйцэтгэх талбайн хэмжээг га-аар /төслийн баримт бичгийн хамрах салбарыг/ бичнэ.

5. **Ажлын иж бүрдэл** - Ажлыг хэрэгжүүлэхд үе шат эсвэл бүтээгдэхүүн тус бүрээр задлаж, тэдгээр тус бүрд хийгдэх үндсэн үйл ажиллагаануудыг /баримт бичгийн агуулгыг/ тоочин бичнэ.

6. **Гүйцэтгэх ажлын хэмжээ** - Ажлын иж бүрдэлд орсон үндсэн үйл ажиллагаануудыг задалж тоо хэмжээний хамт бичнэ.

7. **Техникийн шаардлага** - тухайн ажилд тавигдах шаардлага /Жишээлбэл; геодезийн сүлжээний анги, зэрэг, зураглалын арга, нарийвчлаг, солбицол, өндрийн тогтолцоо, ашиглах гарын авлага бэлэн бусад шаардлага/; ажлыг гүйцэтгэхд ашиглах тоног төхөөрөмж, программ хангамж; техник хэрэгсэл зэргийг нарийвчлан заана. Техникийн шаардлагад дараах зүйлс багтаж болно:

- Геодезийн ба өндрийн үндэслэл, тусгаг - Захиалагч оюроор шаардаагүй бол Засгийн газрын 2009 оны 25 дугаар тогтоол буюу Геодезийн байрпалын

сүлжээг WGS-84 солбицол, өндрийн сүлжээг Балтийн тэнгисийн өндрийн тогтолцоонд байгуулж, зураглалыг UTM тусгагт зохионо.

- **Ашиглах багаж хэрэгсэл, программ хангамж** - Тухайн ажлыг гүйцэтгэхтэй шууд холбоотой шаардлагатай багаж хэрэгсэл, программ хангамж, техник хэрэгсэл, тэдгээрийн нарийвчлалыг дурдана.
 - **Ашиглах заавар гарын авлага** - Тухайн геодези, зураг зүйн ажлыг гүйцэтгэхэд баримтлах заавар, гарын авлагыг энд ажилбар бүрээр жагсаан бичнэ.
 - **Байр зүйн тоон зураглалын ажлын шаардлага** - Ейр зүйн зурагт тавигдах тусгайлсан шаардлагуудыг бичнэ /Байр зүйн зургийн үеийн өндөр, зурагпалын арга, технологи г.м/
8. **Ажлын хяналт шалгалт** – Ажлын эхлэл, явц, төгсөөлд захиалагч, орон нутгийн хэрэглэгч, гүйцэтгэгч хэрхэн уялдаатай ажиллах, орон нутгийн хэрэглэгч ажлын байрны сургалт яаж авах, хэрэглээгээр хэрхэн шалгаж авахаас хамааруулсан хяналт, шалгалтыг хэн хийхийг, хэрхэн санхүүжүүлэхийг бичнэ.

9. **Баримтын төвд /Геодези, зураг зүйн улсын нэгдсэн санд/ хүлээлгэн өгөх материал** – Ажлыг хэн шалгах, ямар материалыг баримтын төв /Геодези, зураг зүйн улсын нэгдсэн сан/-д хүлээлгэж огохийг заана.

10. **Захиалагч байгууллага** – Ажлын захиалагч /ХХХЯ, ГХГЗЗГ, "..." ХХК г.м/, хэрвээ 2 байгууллага захиалагч бол тэдгээрийг бичнэ.

11. **Гүйцэтгэгч байгууллага** – Аж ахуйн нэгж эсвэл баг алин байхыг бичиж, шаардлагатай мэргэжилтнүүдийн тоог мэргэжил, ажилласан жилийн хамт энд тусгана. Тусгай зөвшөөрөлтэй байх эсэхийг энд мэн бичнэ.

12. **Шаардагдах хөрөнгийн хэмжээ, санхүүгийн эх үүсвэр** - Ажил гүйцэтгэхэд шаардлагатай төсвийн хэмжээ, санхүүжилтийг хаанаас хийх гэж байгааг тодруулан бичнэ. /Улсын төсөв, Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт, Орон нутгийн төсөв, гадаадын зээл, тусгамж, компанийн төсөв г.м/

13. **Ажлын онцгой нехцөл** - Тухайн ажлыг гүйцэтгэх үед тулгарч болох онцгой нехцлүүдийг энд бичнэ. /Хилийн зурваст ажиллах бол ХХФГ-аас зөвшөөрөл авах, Орон нутгийн болон улсын тусгай хамгаалалттай газарт ажиллах бол зөвшөөрөл авах г.м/ Ажилц онцгой нехцөл байхгүй бол энэ заалтыг хасч болно.

14. **Төрийн нууцыг хадгалах, хамгаалах** - Тухайн ажил, бүтээгдэхүүн нь "Төрийн нууцын жагсаалт батлах тухай хууль" болон байгууллагын нууцад хамрагдаж байгаа бол тэдгээрийг хэрхэн хадгалж хамгаалах талаар энэ заалтад бичнэ. Хэрэв тухайн ажил, бүтээгдэхүүн нь төрийн нууцад хамаарахгүй бол энэ хэсгийг хасч болно.

15. **Даалгаварт тусгагдаагүй ажил** - Даалгавар тусгагдаагүй ажлыг хэрхэн гүйцэтгэх талаар бичнэ. /Даалгаварт тусгагдаагүй ажлыг нэмэлт нехцлөөр гүйцэтгэнэ г.м/

Баталгааны хуудсны загвар

Энэ хадгагамжийн нэгжид _____ хуудас + дотоод төвъёогны
_____ хуудас _____ бүгд
_____ хуудас дугаарлав.

Алгассан дугаар _____

Давхардсан дугаар _____

A3, A2 хэмжээтэй хуудасны дугаар _____

Дутгуй наасан, үдсэн хуудасны дугаар _____

Гэмтэлтэй, сэлбэн засагдсан хуудасны дугаар _____

Баталгааны хуудас бичсэн:

... он ... сар ... өдөр